

ΤΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΜΟΝΗΣ ΣΤΟΝ ΑΘΩ

Mirko Sajlović*

Καθηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας,
Θεολογική Σχολή,
Πανεπιστήμιο Ανατολικού Σαράγιεβο

Περίληψη:

Η ιστορία της ρωσικής μονής του Αγίου Παντελεήμονα στο Άγιο Όρος, ιδιαίτερα από τον 14^ο έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είναι πολύ περίπλοκη. Σε όλη αυτή την περίοδο, για περισσότερους από πέντε αιώνες, η μονή διοικούνταν από μη Ρώσους μοναχούς. Επομένως, το ερώτημα που έθεσαν οι Έλληνες ιστορικοί από τα μέσα του 19^{ου} έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα - «ποιος έχει το ιστορικό δικαίωμα να διαχειρίζεται τη μονή;» - δεν φαινόταν αβάσιμο. Ωστόσο, είναι απορίας άξιο ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό αναζητήθηκε όχι μόνο στην προβληματική περίοδο της ιστορίας της μονής (1309-1875), αλλά και στην περίοδο πριν από αυτήν. Αμφισβητώντας την πρώιμη ιστορία της ρωσικής μονής (έως το 1309), αμφισβητήθηκαν τα ιστορικά δικαιώματα των Ρώσων μοναχών να κατέχουν τη μονή του Αγίου Παντελεήμονα, δηλαδή οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η μονή έγινε ρωσική μόλις το 1875. Με βάση τις σύγχρονες ιστορικές αναφορές, φαίνεται ότι η πρώιμη περίοδος της ιστορίας της ρωσικής μονής είναι αδιαμφισβήτητη τόσο ως προς την εθνική δομή του μοναχισμού της όσο και ως προς το ποιος διοικούσε το μοναστήρι. Η ύπαρξη του ρωσικού μοναχισμού και της ρωσικής μονής στο Άγιο Όρος πριν από τον 13^ο αιώνα επιβεβαιώνεται αναμφίβολα από σερβικές ιστορικές πηγές από τα τέλη του 12^{ου} έως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα.

Article info:

Received: January 18, 2022
Correction: March 3, 2022
Accepted: May 9, 2022

Λέξεις Κλειδιά:

Άγιο Όρος,
Ρωσική μονή,
Μονή Παντελεήμονα,
Άγιος Σάββας,
Δομεντιανός,
Ρώσοι,
Έλληνες,
Σέρβοι.

Σε όλη την ιστορία του - από το 972 έως σήμερα - το Άγιο Όρος απολάμβανε αυτόνομο καθεστώς. Όλες οι πολιτικές αρχές σε αυτό - ξεκινώντας από τη βυζαντινή διοίκηση, την βουλγαρική, την λατινική, την ηπειρώτικη, την σερβική, την οθωμανική και εν συντομία την γερμανική του Αδόλφου Χίτλερ, μέχρι τη σημερινή της Ελληνικής Δημοκρατίας

- έχουν αναγνωρίσει και αναγνωρίζεται το συγκεκριμένο αυτόνομο καθεστώς του μοναστικού βίου του Άθω. Φυσικά και οι Αγιορείτες αναγνώρισαν, οικειοθελώς ή εξ ανάγκης, τις νεοσύστατες πολιτικές δομές διακυβέρνησης, ζητώντας από εκείνους κυρίως να προστατεύσουν την ελευθερία της μοναστικής ζωής στον Άθω. Έτσι, κάθε πολιτική εξουσία, από τη Βυζαντινή μέχρι τη σημερινή Δημοκρατία της Ελλάδας, ήταν με τον τρόπο της ο πολιτικός προστάτης της αυτονομίας του Αγίου Όρους. Ωστόσο, μετά την απελευθέρωση του Αγίου Όρους από τους Τούρκους το 1912 από την πλευρά της ελληνικής στρατιωτικής δύναμης, επικράτησε κατ' αρχήν νομική αβεβαιότητα. Η Αυτοκρατορική Ρωσία εξέφρασε τότε τις αξιώσεις της να είναι μαζί με την Ελλάδα ο πολιτικός προστάτης του Αγίου Όρους σε διεθνές επίπεδο. Ακριβέστερα, η Ρωσία ήθελε «συνδιοίκηση και συγκυριαρχία στο Άγιον Όρος με την Ελληνική Κυβέρνηση».¹ Αυτές οι ρωσικές απαιτήσεις, όπως είναι γνωστό, οδήγησαν στη δημιουργία διεθνούς ρωσοελληνικού ζητήματος σχετικά με το Άγιο Όρος. Μόνο μετά από αρκετές διεθνείς διαπραγματεύσεις, αυτό το ζήτημα θα επιλυθεί με τη συμφωνία από τη Λωζάνη το 1923, σύμφωνα με την οποία το Άγιο Όρος, ως αυτόνομη μοναστική πολιτεία με ιδιόρρυθμο τρόπο διοικήσεως, γίνεται «αυτόδιοίκητον τμήμα του Έλληνικού Κρατους, του οποίου η κυριαρχία παραμένει άθικτος επ' αυτό».² Ωστόσο, κατά την περίοδο επίλυσης αυτού του ρωσοελληνικού ζητήματος και οι δύο πλευρές χρησιμοποίησαν ακατάλληλα μέσα και επιχειρήματα για να αποδείξουν το ιστορικό τους δικαίωμα να είναι ο νέος πολιτικός προστάτης του Αγίου Όρους - Οι Ρώσοι έφεραν τεράστιο αριθμό μοναχών από τη Ρωσία στο Άγιο Όρος, ενώ οι Έλληνες, με τη νέα τους επανερμηνεία των ιστορικών δεδομένων προσπάθησαν να αλλάξουν την επίσημη ιστορία του ρωσικού μοναχισμού στον Άθω. Μερικοί Έλληνες ιστορικοί έφτασαν μάλιστα στο σημείο να διαγράψουν εντελώς την ιστορία του «ρωσικού μοναστηριού» μέχρι το 1875. Φυσικά, σε αυτό το ελληνικό δημιούργημα μιας νέας (ανύπαρκτης) ιστορίας του «ρωσικού μοναστηριού», χρησιμοποιήθηκαν ιστορικές πηγές επιλεκτικά και με τάση ερμηνευόμενες σύμφωνα με τον καθιερωμένο στόχο.

Πράγματι, το ελληνορωσικό ζήτημα στο Άγιο Όρος σχετικά με το πατριαρχικό και σταυροπηγιακό μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος ξεκίνησε και πριν από την απελευθέρωση του Αγίου Όρους από τους Τούρκους. Το πρόβλημα προέκυψε κατά την εποχή που Ρώσοι και Έλληνες μοναχοί ζούσαν ακόμη μαζί στο μοναστήρι λόγω της εκλογής νέου ηγουμένου. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι κατά την περίοδο 1870-1875 υπερτερούσαν αριθμητικά, οι Ρώσοι μοναχοί το 1870 ανέδειξαν τον Ρώσο ιερομόναχο Μακάριο ως τον διάδοχο του γηραιού Έλληνα ηγουμένου Γερασίμου. Έτσι, όταν ο Έλληνας ηγούμενος Γεράσιμος απεβίωσε το 1875, οι Ρώσοι επέλεξαν για ηγούμενο τον τότε αρχιμανδρίτη Μακάριο, παρά τις επί πολλές αντιρρήσεις των Ελλήνων.³ Τελικά, «πρός κατά παυσιν τῶν σκανδάλων καὶ ταραχῶν, εἰσάγουσα τὴν ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην»,⁴ ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Β', με σιγίλιο (Σεπτέμβριος του 1875), αναγνώρισε επίσημα την εκλογή του Μακαρίου.⁵

1 Παπουλίδη (1997), 251.

2 *Καταστατικός Χάρτης του Αγίου Όρους Άθω*, (1979), Άγιον Όρος, 5.

3 Βλάχου (1903), 318.

4 Meyer (1894), 266.

5 Meyer (1894), 263-269 (Πατριαρχικό και Συνοδικό σιγίλιο του Ιωακείμου του Β' από το Σεπτέμβριο 1875). Επίσης προβλ.: Ν. Γ. Μυλωνάκου, (1960), *Άγιον Όρος και Σλάβοι*, Άθω, 80-85; Ι. Π. Μαμαλάκη, *Το Άγιον Όρος δια των αιώνων*, Θεσσαλονίκη 1971, 453-454.

Με αυτό τον τρόπο, «διὰ μεγάλης πλειοψηφίας τῶν Ὀσιωτάτων Πατέρων»⁶ Ρώσων, λύθηκε το ζήτημα υπέρ των Ρώσων και η μονή έγινε επισήμως ρωσική.⁷ Ὅμως, αυτό δεν σταμάτησε την υπάρχουσα διαμάχη μεταξύ των Ελλήνων και των Ρώσων μοναχών. Η αντιπαράθεση συνεχίστηκε στον ιστορικό και επιστημονικό τομέα. Τότε, μεταξύ των ερευνητών, τέθηκε το ερώτημα: «πῶς ὠνομάσθη τῶν Ρώσων Μονή».⁸ Ουσιαστικά, το ερώτημα ήταν: σε ποιον ανήκει το ιστορικό δικαίωμα⁹ διαχείριση του μοναστηριού αφού η εκλογή του Ρώσου ως ηγούμενου έγινε για πρώτη φορά στους νεότερους χρόνους μετά από αρκετούς αιώνες.¹⁰

Πολλά άρθρα έχουν γραφτεί για το θέμα αυτό.¹¹ Προκειμένου να μην επαναλαμβάνεται αυτό που έχει ήδη ειπωθεί, απλώς εισαγωγικά θα δηλώσουμε μόνο το εξής. Το γεγονός είναι ότι το ρωσικό μοναστήρι ξεκινώντας από το 1016¹² μέχρι σήμερα, είναι γνωστό ως «Μονή τῶν Ρώσων» ή «Μονή τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τῶν Ρώσων».¹³ Ωστόσο, εάν επανεξετάσουμε την ιστορία του μοναστηριού και σταθμίσουμε „ποιος κυβερνούσε την μονή τῶν Ρώσων“, τότε θα μπορέσουμε να διακρίνουμε την ιστορία του σε τρεις μεγάλες περιόδους:

α) από τις αρχές του 11^{ου} έως τις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Καθ' ὅλη την διάρκεια αυτής της περιόδου το μοναστήρι (το μονύδριο ἢ τα μονύδρια) εἶχε ρωσικό χαρακτήρα. Με βάση τις σύγχρονες μελέτες με μεγάλη βεβαιότητα μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι μετά το 1271 οι Αθωνίτες εκλάμβαναν την μονή Παντελεήμονος αποκλειστικά ως ρωσικό καθίδρυμα.¹⁴

6 Meyer, (1894), 266.

7 Βλάχου (1903), 318. Είναι προφανές ότι ο πατριάρχης και η Σύνοδος θέλησαν να λύσουν αυτό το πολύπλοκο ζήτημα του εθνικού ανταγωνισμού (του εθνοφυλετισμού) με ευαγγελικό τρόπο – „ἀνευ οἰασδήποτε προνομιακῆς ἢ φυλετικῆς διακρίσεως, ...“ „ἀνευ διακρίσεως φυλετικῆς...“, Ph. Meyer, 267, 268.

8 Βλάχου (1903), 313.

9 Μυλωνάκου (1960), 76-77.

10 Χρήστου (1970), 96.

11 Σχετική βιβλιογραφία για την ελληνορωσική διαμάχη το δεύτερο ἡμισυ του 19^{ου} αιώνα, βλ.: Κ. Παπουλίδης (2006), Το ανατολικό ζήτημα και οι θρησκευτικές διαστάσεις του: η ελληνορωσική διαμάχη στο Ἅγιον Ὄρος το 19^ο αἰ. από τα βρετανικά αρχεῖα (Ἅγιον Ὄρος. Πνευματικότητα και Ὀρθοδοξία – Τέχνη, Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν), Θεσσαλονίκη, 301-302, υποσημ. 1.

12 Η πρώτη γνωστή υπογραφή ηγούμενου των Ρώσων εἶναι από το 1016 - „Γερασμιος μο(να)χ(ός) ελε(ῶ) Θε(ο) ὁ πρεσβυτερος κ(αί) ηγουμενος μονῆς του Ρῶς μαρτυρον υπεγραψα“. Archives de l' Athos V, Actes de Lavra I, (1970), (έκδ. P. Lemerle, A. Guillou και N. Svoronos με την συνεργασία της Denise Papachryssantou), Paris, No 19, σελ. 155, στ. 37-38.

13 Το μικρό μοναστήρι του Ξυλουργοῦ ἤδη από το 1030 ονομάζεται „τῶν Ρουσῶν ἢ Ρώσων“ ὅπως και το μοναστήρι „Θεσσαλονικέως ἢ Ρώσων“. Ακόμα και όταν μεταφέρθηκε η ἔδρα της μονῆς στην σημερινή της θέση κοντά στην παραλία η νέα μονή εξακολουθεῖ να αποκαλεῖται ὅπως και παλαιά.

14 Archives de l' Athos XII, Actes de Saint-Pantéléèmon, (1982), (ed. Par Paul Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković), Paris, (Chronologie de Saint - Pantéléèmon des origines à 1500; εισαγωγή από τον P. Lemerle), 9-10. Κατά το συμπέρασμα του Pavlikianov „ἡ μονή τοῦ Ξυλουργοῦ εἶχε διαμορφώσει τὸ ρωσικό γλωσσικό χαρακτήρα της ὀπωσδήποτε δύο μὲ τρεῖς δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς μαρτυρίας γιὰ τὴν ὕπαρξη 49 ρωσικῶν βιβλίων στὸ σκευοφυλάκιο τῆς“ το 1142. Παυλικιάνωφ (1999), 279.

β) από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα (1311)¹⁵ έως το 1875. Μετά την καταστροφή από τους Καταλανούς (1309) το μοναστήρι σχεδόν εγκαταλείφθηκε. Σύντομα ανοικοδομήθηκε από τους Σέρβους γεγονός που το έθεσαν υπό την προστασία των Σέρβων βασιλέων και Δεσποτών (Nemanjići, Mrnjavčevići, Hrebeljanovići, Brankovići, Dejanovići)¹⁶ έως τα μέσα ή το τέλος του 16^{ου} αιώνα.¹⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι, κατά την εποχή της Σερβικής διοίκησης, η μονή Παντελεήμονος, αν και αποκαλείται Ρωσικό Ίδρυμα,¹⁸ στα επίσημα έγγραφα της δέν γινόταν καμία μνεία Ρώσων μοναχών παρά μόνο Σέρβων καί Ελλήνων.¹⁹ Η συμμετοχή των Ρώσων στην επάνδρωση τής μονής πρέπει να ήταν πλέον αρκετά περιορισμένη.²⁰ Μετά την αποτίναξη του Τατάρου-Μογγολικού ζυγού, ο αριθμός των Ρώσων μοναχών στον Άθω άρχισε να αυξάνεται,²¹ παρά το ότι τα σωζόμενα έγγραφα δείχνουν ότι οι Σέρβοι εξακολουθούσαν να κατέχουν τις ηγετικές θέσεις.²² Από το 1568/9 έως το 1583 „η Μονή των Ρώσων“ παρέμεινε κλειστή προσωρινώς και, εν συνεχεία, προσαρτήθηκε στη μονή Χιλανδαρίου.²³ Κατά τον 17^ο αιώνα η Μονή φαίνεται να βρισκόταν σε παρακμή. Πιθανότατα την εποχή αυτή οι Έλληνες ανέλαβαν το μοναστήρι.²⁴ Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα ως αποτέλεσμα του Ρωσοτουρκικού πολέμου το μοναστήρι ήταν εντελώς φτωχό και σχεδόν έρημο. Το 1725 στην Μονή ζούσαν τέσσερις μοναχοί, δύο Ρώσοι και δύο Βουλγάροι, ενώ το 1744 δεν υπήρχε κανένας Ρώσος μοναχός.²⁵ Στη συνέχεια, ο αριθμός των Ελλήνων μοναχών αυξήθηκε εντυπωσιακά και έφθασε τους 60 μοναχούς, οι οποίοι, λόγω της σαθρότητας των υπαρχόντων οικοδομημάτων, μετέβησαν στην περιοχή της παραλίας (στο χώρο του αρσανά του μοναστηριού) όπου ανήγειραν νέα κτίρια και έτσι επανίδρυσαν τη μονή του Αγίου Παντελεήμονος το 1765 υπό την επωνυμία „Ρούσικο“. Το παλιό μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος εξακολουθούσε ωστόσο να διατηρεί το όνομα „του παλαιού Ρωσικού“ και παρέμεινε μέρος του

15 Έτος έκδοσης του χρυσόβουλλου του Ανδρόνικου Β' (1311), έτος το οποίο Paul Lemerle εκλαμβάνει ως χρόνο έναρξης της σερβικής κυριαρχίας στη μονή του Αγίου Παντελεήμονος (*Actes de Saint-Pantéléèmon*, 10). Όμως, υπάρχει η υπόθεση ότι μετά την πτώση της Ρωσίας στο μογγολικό-ταταρικό ζυγό (κατά τα μέσα του 13ου αιώνα), ο αριθμός των Ρώσων μοναχών σύντομα άρχισε να μειώνεται και ο αριθμός των Σέρβων να αυξάνεται. Η υπόθεση υποστηρίζεται από το γεγονός ότι το 1261 ο ηγούμενος της μονής Παντελεήμονα Μεθόδιος ήταν Σέρβος, όπως το αποδεικνύει η υπογραφή του (*Archives de l'Athos XIII, Actes de Docheiarioy*, (1984), Paris, No 7, στ. 44 „*Μεθοδιε ιερομενος τον Ρουσ*“). Βλ. Α. Α. Турилов, *Афон и Россия. Русские иноки на Афоне в XI-XVII вв.* www.pravenc.ru/text/77102.html Ημερομηνία πρόσβασης: 20/12/2019.

16 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, (Εισαγωγή, P. Lemerle) 12-17; *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне с древнейшии хвремен до 1735 года*, том. 4 (Издание Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне), Святая Гора Афон 2019, 229-284 (*Ιστορία της ρωσικής Μονής Αγίου Παντελεήμονος στο Άγιο Όρος από την αρχαιότητα μέχρι το 1735*, τόμος 4).

17 Παυλικιάνωφ (1999), 280.

18 Соловьев, Мошин (1936), 128, 130. „*ή τοιαύτη σεβασμία τῶν Ῥώσων μονή*“ (το χρυσόβουλλο του τσάρου Δουσάν για την μονή Παντελεήμονα 1348?).

19 Стојановић (1923), *Стари српски записи и натписи*, IV, Сремски Карловци, αρ. 6243.

20 Παυλικιάνωφ (1999), 277.

21 Μαμαλάκη (1971), 236-237, 244-245, 258; Χρήστου (1970), 96-97.

22 Παυλικιάνωφ (1999), 274-275; Α. Α. Турилов, *Афон и Россия. Русские иноки на Афоне в XI-XVII вв.* www.pravenc.ru/text/77102.html Ημερομηνία πρόσβασης: 20/12/2019.

23 Φοτιή (2000), 103.

24 Αυτό αποδεικνύεται από την ελληνική επιγραφή σε μία πέτρα που χρονολογείται από το 1619, η οποία διατηρείται ανάμεσα στα μουσειακά εκθέματα της μονής. Προβλ. *Православная Энциклопедия*, том 4, Москва 2002, 146-149; (Α. Α. Турилов, *Афон и Россия. Русские иноки на Афоне в XI-XVII вв.*), www.pravenc.ru/text/77102.html Ημερομηνία πρόσβασης: 20/11/2019.

25 Григорович-Барский (1887), 297.

νέου μοναστηριού (παραμοναστήριον). Το νέο „ρωσικό“ μοναστήρι εκτός από το παλιό όνομα κληρονόμησε τα δικαιώματα και την περιουσία του παλιού μοναστηριού καθώς επίσης και την κακή οικονομική του κατάσταση. Στα χρόνια των ελληνικών εθνεγερσιών (1821-1829), όταν ο τουρκικός στρατός κατέλαβε τον Άθω, οι περισσότεροι μοναχοί μέσα σε λίγα χρόνια εγκατέλειψαν τις μονές μετανοίας τους. Μετά την ήττα της Τουρκίας στον πόλεμο με τη Ρωσία και την ολοκλήρωση της ειρηνευτικής διαδικασίας με την Συνθήκη της Αδριανούπολης το 1829, τα τουρκικά στρατεύματα εγκατέλειψαν ολοσχερώς το Άγιον Όρος. Είναι η περίοδος κατά την οποία, ιδιαίτερα μετά το 1830, οι Ρώσοι άρχισαν και πάλι ελεύθερα να έρχονται στο Άγιον Όρος.²⁶ Σύντομα, οι μοναχοί αυτοί αυξήθηκαν τόσο πολύ, ώστε το 1875 διέθεταν πλέον την πλειοψηφία και εξέλεξαν το δικό τους ηγούμενο μετά από μια μακρά χρονική περίοδο εθνικής ρωσικής απουσίας.²⁷

γ) από το 1875 έως σήμερα, με απόφαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα είναι ρωσικό.

Από τα παραπάνω μπορεί εύκολα να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ιστορία της αγιορειτικής Μονής του Παντελεήμονος ήταν αρκετά σύνθετη. Η μονή είχε περιόδους ακμής και παρακμής, γνώρισε καταστροφές αλλά και ανακαινίσεις, ανανεώσεις του πληθυσμού της από μοναχούς διαφορετικής εθνικότητας. Είναι επίσης βέβαιο ότι για μεγάλα χρονικά διαστήματα στη διοίκηση του μοναστηριού βρέθηκαν διαφορετικής εθνικότητας ηγούμενοι: Ρώσοι, Σέρβοι, Έλληνες ίσως και κάποιοι Βούλγαροι.²⁸ Ομοίως και οι κτήτορες και οι μεγάλοι ευεργέτες της μονής ήταν Έλληνες, Ρώσοι, Σέρβοι, όπως επίσης και αρκετοί ηγεμόνες της Βλαχίας και της Μολδαβίας.²⁹ Επομένως, εάν κάποιος επιχειρήσει να διαπιστώσει τον ιστορικό και εθνοτικό χαρακτήρα της Μονής καθόλη την διάρκεια της ύπαρξής της με βάση αποκλειστικά την εθνολογική της, σύνθεση φρονούμε ότι ο στόχος θα αποβεί μάταιος.³⁰

Λόγω της πολυπλοκότητας της ιστορίας της μονής, η οποία δεν έχει ακόμη ερμηνευθεί αντικειμενικά στο σύνολό της,³¹ η απάντηση στο ερώτημα „πώς ώνομάσθη τών Ρώσων

26 *Πравославная Энциклопедия*, 146-149; (Α. Α. Турилов) www.pravenc.ru/text/77102.html Ημερομηνία πρόσβασης: 26/11/2019.

27 Χρήστου (1970), 96-97. Μία σύντομη περιγραφή του ηγούμενου Γερασίμου και άλλων υψηλόβαθμων μοναχών στην μονή το 1875, βλέπε, Π. Успенский (1877), *Первое путешествие в Афонскі монастыри и скиты*, Киевъ, отдѣленіе первое, 58-59.

28 Είναι πιθανό ακόμη και μερικοί Βούλγαροι μοναχοί να ήταν ηγούμενοι της μονής Παντελεήμονα. Σε τέτοια συμπεράσματα κατέληξε ο Παυλικιάνωφ με βάση την φιλολογική ανάλυση των υπογραφών ηγούμενων της μονής κατά την βυζαντινή περίοδο. Προβλ. Παυλικιάνωφ (1999), 279-280. Επίσης βλ. Григорович-Барский (1887), 296.

29 Γεδεών (1990), 134, 193-195.

30 Βλέπε την χαρακτηριστική παρατήρηση του Βασιλίου Μπάρσκου από το 1744 όπου μεταξύ των άλλων λέγει: „Манастиръ сей обще тамо отъ всѣхъ, отъ Грековъ, Сербовъ и Булгаръ, нарицається Русскій, не яко отъ Русскихъ царей создася, но яко Руси тамо изначала, или, паче рекши, Россійскіе иноцы, чрезъ множество лѣтъ жителствоваху и имъ обладаху даже до 1735 года.“ Β. Григорович-Барский, 296.

31 Στις παλαιότερες εκδόσεις της ιστορίας της μονής το παραπάνω θέμα έχει ερευνηθεί υποκειμενικά και υπό το πρίσμα μιας μονόπλευρης εθνικής άποψης μέρους των ιστορικών πηγών. Ορισμένες σύγχρονες ιστορίες, γραμμένες με βάση τις ιστορικές πηγές και επιστημονικά αποδεδειγμένα γεγονότα είναι αντικειμενικές αλλά όχι περιεκτικές. Έτσι, στην ιστορία της μονής από την ίδρυσή της μέχρι το 1500 (*Actes de Saint-Pantéléèmon*, 3-19) παρουσιάστηκαν λεπτομερώς μόνο τα ελληνικά έγγραφα αλλά χωρίς μια ευρύτερη ερμηνεία της ιστορίας της μονής. Στην σύγχρονη όμως καταγραφή της ιστορίας της μονής (D. V. Zubov, V. I. Pirogov, *Ιστορία της ρωσικής Μονής Αγίου Παντελεήμονος στο Άγιο Όρος από την αρχαιότητα μέχρι το 1735, μέρος Β'*) υπάρχει μια προσπάθεια να συγκεντρωθούν πληροφορίες σχετικά με την Ρωσική μονή από όλες τις διαθέσιμες πηγές (ελληνικές, σλαβικές). Όμως, τα στοιχεία πρωτογενών πηγών που παρουσιάστηκαν παρέμειναν σχεδόν χωρίς καμία επιστημονική ανάλυση και ερμηνεία.

Μονή“, που τέθηκε αμέσως μετά το 1875 και αφορούσε πρώτιστα την πρώιμη περίοδο της ιστορίας της δεν ήταν διόλου εύκολη. Μεταξύ άλλων, και εξαιτίας του ότι κατά το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα και πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα τα επίσημα έγγραφα της μονής Παντελεήμονος δεν ήταν ακόμη συλλεγμένα και δημοσιευμένα με κριτικό επιστημονικό σχολιασμό. Δεύτερον, αν και τα αρχεία της μονής είναι αρκετά πλούσια, εν τούτοις είναι ως έναν βαθμό κατεστραμμένα. Η έλλειψη ιστορικών πηγών για την πρώιμη περίοδο της ιστορίας της οφείλεται στο γεγονός ότι οι Καταλανοί πειρατές λήστεψαν και έκαψαν ολόκληρο το μοναστήρι³² το 1309.³³ Τότε κατέστρεψαν όχι μόνο τα κτήρια αλλά και όλο το αρχαιακό υλικό της μονής.³⁴ Εξαιτίας αυτού, οι αδελφοί της μονής ζήτησαν (1310/1311) από τον αυτοκράτορα την εκ νέου κύρωση και επανέκδοση των ιδιοκτησιακών εγγράφων της μονής που είχαν στο μεταξύ καταστραφεί και με τα οποία θα επανακτούσε τα προνόμια και δικαιώματά που διατηρούσε εως τότε. Στο αίτημα λοιπόν των αδελφών της μονής και με την μεσολάβηση του Σέρβου βασιλιά Μιλούτιν,³⁵ ο αυτοκράτωρ Ανδρόνικος Β΄ ο Παλαιολόγος (1282-1328) ανταποκρίθηκε και εξέδωσε νέο «χρυσόβουλλον λόγον» (1311), σε αντικατάσταση των απολεσθέντων ιδιοκτησιακών εγγράφων με το οποίο ανανέωσε όλα τα προνόμια της μονής.³⁶ Με αυτό τον τρόπο η ρωσική μονή αποκατέστησε τα αρχεία αυτά όπου «τα γνήσια παλαιά πρωτότυπα» αντικαταστάθηκαν από μία πράξη χρυσόβουλου σε ένα επικυρωμένο έγγραφο³⁷ το οποίο συγκέντρωσε όλα όσα αναφέρονταν στα πρωτότυπα έγγραφα.

32 Σχετικά με την καταστροφή της μονής σώζεται μία διήγηση από τον άγνωστο μαθητή του ηγουμένου Χιλανδαρίου Δανιήλ. „И тако у један час божанственоу цркви и све зграде тога манастира упалише, ...“ („Και έτσι, σε ένα σημείο έβαλαν φωτιά στην θεία εκκλησία και σε όλα τα κτίρια του μοναστηρίου, ...“) Данилови настављачи - Данилов Ученик. Други настављачи Даниловог зборника, (Προсвета, Српска књижевна задруга), Београд 1989, 97. Όσον αφορά την αυθεντικότητα της διήγησης του μαθητή του Δανιήλ, βλέπε: М. Живојиновић, Житије архиепископа Данила II као извор за ратовање Каталанске компаније (The Life of Archbishop Daniel II as a Source on the Warring of the Catalan Company), ЗРВИ 19 (1980), 251-273. Επίσης, σύμφωνα με τη αφήγηση του Βίου του γέροντα Ησαΐα τότε το μοναστήρι έχει καταστραφεί „σχεδόν εντελώς“. Ωστόσο, κατά το δεύτερο τέταρτο του 14^{ου} αιώνα, με την υποστήριξη του Σέρβου τσάρου Στεφάνου Δουσάν, ο Ησαΐας ξαναέκτισε όλα τα κτίρια (την εκκλησία, την трапезарија, τον πύργο) και ενίσχυσε οικονομικά το μοναστήρι (προβλ. το χρυσοβούλλο του Δουσάν για την „σεβασμια των Ρώσων μονή“; А. Соловјев, В. Мошин, 126-131) και έγινε ο ηγούμενος του. Вл. Шест нисаца XIV века (Српска књижевност у 24 књиге), Београд 1986, 34, 94. Στο Γ΄ Τυπικό του Αγίου Όρους (1394) η μονή έρχεται πέμπτη στη σειρά των τότε υπαρχόντων μοναστηριών.

33 Vladimir Mošin καθόρισε το έτος 1309. Προβλ. Мошин (1939), 219; Σχετικά με τις καταλανικές επιθέσεις στο Άγιο Όρος (1307-1310) και τη Ρωσική μονή, βλέπε: Гружић (1935), 1-32; Живојиновић (1991), 78-79.

34 Περί αυτό μας ενημερώνει το χρυσόβουλλο του Ανδρονίκου Β΄ (Σεπτέμβριος 1311), όπου αναφέρει: „Οί έν τή κατά τὸ Άγιον Όρος διακεμμένη σεβασμία τῶ Ρώσων μονή εις ὄνομα τιμωμένη τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος τήν ἄσκησιν ποιούμενοι μοναχοὶ τὰ προσόντα τή κατ' αὐτοὺς τοιαύτη σεβασμία μονή παλαιγενή χρυσόβουλλα καὶ λοιπὰ δικαιώματα ἔγγραφα ὑπὸ ἐπισυμβάσης ἀποβαλόντες πυρκαϊᾶς καθὼς οὔτοι διαβεβαιοῦνται καὶ λέγουσι, κἀντεῦθεν ἑτέρου αὔθις πρὸς τῆς ἡμετέρας βασιλείας τυχεῖν χρυσοβούλλου δεόμενοι ἐφ' οἷς εὐρίσκεται μέχρι τοῦ παρόντος ἡ κατ' αὐτ(οὺς) τοιαύτη σεβασμία μονή κατέχουσα κτήμασι, χρώνται μεσίτη ἐπὶ τούτω καὶ συνεργῶ τῶ ὑψηλοτάτω κράτῃ Σερβίας καὶ περιποθῆτω θιῶ καὶ γαμβρῶ τῆς βασιλείας μου κύρ Στεφάνω τῶ Οὔρσει.“ Actes de Saint-Pantéléemôn, 95, 18-30.

35 Ο ηγούμενος Χιλανδαρίου Δανιήλ κρυβόταν στο Παλαιό Ρωσικό όπου οι πειρατές τον βρήκαν. Καθώς οι πειρατές έκαψαν το Παλαιό Ρωσικό εξαιτίας της παρουσίας του Δανιήλ σε αυτό, πιθανώς αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Στέφανος Ούρος Μιλουτίν συμμετείχε στη διαμεσολάβηση για την ανέγερση του μοναστηριού. Βλέπε: Мошин (1950), 220.

36 Мошин (1950), 219-222.

37 Мошин (1950), 219. «Средњи век је имао друге појмове о оригиналности документа, него ми, тако да се сада у дипломатици оперише чак с терминима «прави оригинал» и «неправи оригинал» за разлику од фалсификата, а код овог – говори се о разлици између «стварног фалсификата» у правом смислу речи и «дипломатског фалсификата» начињеног bona fide, например, да се реконструише документ који је пропао у пожару.»

Όμως το νέο χρυσόβουλλο ως ενοποιημένο έγγραφο των παλαιότερων απολεσθέντων εγγράφων, όπως ήταν φυσικό, δεν περιείχε τις λεπτομέρειες των πρωταρχικών εγγράφων. Για τον λόγο λοιπόν αυτόν, οι μελετητές της πρώιμης περιόδου της ιστορίας του ρωσικού μοναστηριού αναζητούσαν αξιόπιστες πληροφορίες στα αρχεία άλλων μοναστηριών του Άθω που θα μπορούσαν να συμπληρώσουν και να επικυρώσουν τα πρωταρχικά τεκμήρια. Πρόκειται για τα έγγραφα του 1016³⁸, του 1030³⁹, του 1048⁴⁰, του 1070⁴¹, του 1081⁴² και του 1142⁴³, όπου αναφερόταν μόνο το όνομα του Ρώσου ηγουμένου ή του ρωσικού μοναστηριού χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις. Φυσικά, τέτοιες μικρές, τυχαίες και σποραδικές πληροφορίες έχουν την τάση να υπόκεινται σε ποικίλες ερμηνείες. Έτσι, κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα προέκυψε μια σειρά μελετών για το θέμα αυτό με αντικρουόμενα συμπεράσματα.⁴⁴

Το ζήτημα της χρονολογικής ιδρύσεως της ρωσικής μονής στον Άθω έγινε ακόμη πιο επίκαιρο μετά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, όταν το Ελληνικό Βασιλικό Ναυτικό (2 Νοεμβρίου 1912) απελευθέρωσε το Άγιο Όρος. Τότε, όπως ήδη αναφέρθηκε, η Ρωσική αυτοκρατορία διαμαρτυρήθηκε και ζητούσε την εξαίρεσή του Αγίου Όρους από τα εδάφη που η Τουρκία θα παραχωρούσε στους νικητές του πολέμου. Το ζήτημα της πολιτικής κυριαρχίας πάνω στο Άγιο Όρος, το οποίο έθιξαν οι Ρώσοι, ετέθη διεθνώς και συζητήθηκε σε διεθνή συνέδρια.⁴⁵ Λόγω όλων αυτών, επανεργοποιήθηκαν οι παλιές αμφισβητήσεις σχετικά με τα ιστορικά δικαιώματα της μονής, σχετικά με το ποιος έχει ιστορικό δικαίωμα στη μονή του Αγίου Παντελεήμονα.

Όπως ήδη αναφέραμε μέχρι την κριτική έκδοση των βυζαντινών εγγράφων του ρωσικού μοναστηριού (1982)⁴⁶, η απουσία «δεδομένων» των ιστορικών πηγών επέτρεψε στους ερευνητές να δημιουργήσουν διάφορες υποθέσεις. Αυτό αφορά κυρίως μερικούς Έλληνες ιστορικούς του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, οι οποίοι έχουν ερμηνεύσει την πρώιμη ιστορία της ρωσικής μονής βάσει μικρού αριθμού ελληνικών εγγράφων χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν τους τις υφιστάμενες σλαβικές πηγές της εποχής.⁴⁷ Έτσι, με την πάροδο του χρόνου, όσον αφορά την πρώιμη ιστορία της ρωσικής μονής, δημιουργήθηκαν δύο ομάδες ερευνητών που κατέληξαν σε διαμετρικά αντίθετα συμπεράσματα. Σύμφωνα με ορισμένους (Α. Soloviev⁴⁸, V. Mošin⁴⁹, Α. Ταχιάος⁵⁰,

38 *Actes de Lavra I*, No 19, σελ. 155, στ. 37-38. „Γερασιμος μο(να)χ(ός) ελε(ώ) Θε(ο)ῦ πρεσβυτερος κ(αι) ηγουμενος μονης του Ρῶς μαρτυρον υπεγραψα“.

39 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, No 1. σελ. 30 στ. 10-11. „τῷ μοναχῷ Θεοδούλῳ καὶ καθηγουμένῳ μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Ξυλουργοῦ“

40 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, No 4, σελ. 48 στ. 4-5) „τὸν μοναχὸν Ἰωάννηκιον καὶ καθηγούμενον τῆς μονῆς τῆς οὕτω ἐπονομαζομένης τοῦ Ξυλουργοῦ :“

41 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, No 6. σελ. 63 στ. 8. „τε τῆς μονῆς τοῦ Ξυλουργοῦ“

42 Archives de l'Athos, *Actes de Xèropotamou* (ed. par] Bompnaire, fondées par G. Millet, publiées par Paul Lemerle), Paris 1964, No 6, „διὰ Κυριακοῦ τοῦ Ρους καὶ μοναχοῦ“

43 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, No 6, σελ. 73-76.

44 Την παλαιά σχετική βιβλιογραφία, βλ. *Actes de Saint-Pantéléèmon*, σελ.3, υποσημ. 1, 2, 3.

45 Μεταξάκη (1913), 28-37; Janković (2005), 226-264; Χρήστου (1963), 68; Μαμαλάκη (1971), 525-526.

46 Archives de l'Athos XII (1982), *Actes de Saint-Pantéléèmon* (ed. Par Paul Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković), Paris.

47 Σχετικά με τα προβλήματα της συγγραφής της πρώιμης ιστορίας της ρωσικής μονής πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερο ἡμῖσ του 20^{ου} αἰῶνα, προβλ. Βλάχου (1990), 312-314.

48 Soloviev (1933), vol. 8, 213-238; Соловьев (1932), бр. 7, 137-156; Соловьев (1957), том. 12 (20), 134-139. (vremenik.biz/opus/BB/12/51635). Ημερομνία πρόσβασης: 28/11/2019.

49 Мошин (1950), (*Byzantinoslavica*, IX, 1947-1948), 55-85.

50 Ταχιάος (1963), 501-502.

Μ. Živojinović⁵¹, Δ. Παπαχρύσανθου⁵², V. Ćorović⁵³, P. Lemerle⁵⁴), η ρωσική μονή υπήρχε στο Άγιον Όρος ως καθίδρυμα στα τέλη του 10^{ου} αιώνα, ενώ, σύμφωνα με την γνώμη ετέρων ερευνητών, η μονή έγινε αποκλειστικά ρωσική κατά την περίοδο μεταξύ του 16^{ου} και του 18^{ου} αιώνα⁵⁵ ή πιθανότατα μόλις το 1875 όταν ο Μακάριος επελέχθη ως ηγούμενος.⁵⁶ Αυτά τα αντιφατικά συμπεράσματα προέκυψαν από δύο διαφορετικούς τρόπους χρήσης των πηγών και από δύο διαφορετικές προσεγγίσεις στην ερμηνεία τους. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από εκείνους τους ερευνητές που κατέληξαν στα συμπεράσματά τους με βάση την καλή γνώση τόσο των ελληνικών όσο και των σλαβικών ιστορικών πηγών, ενώ την δεύτερη ομάδα αποτελούν οι ερευνητές που χρησιμοποίησαν εκτός των ελληνικών επιλεκτικά και μη ελληνικές πηγές. Ωστόσο, σήμερα είναι αρκετά βέβαιο ότι οι υποθέσεις των ερευνητών της δεύτερης ομάδας δεν είναι ευρέως αποδεκτές και έχουν ξεπεραστεί με την πάροδο του χρόνου.⁵⁷ Αυτή η διαμάχη έχει από καιρό υποχωρήσει, αν και σε μερικές σύγχρονες εκδόσεις της ιστορίας του Αγίου Όρους επανεμφανίζεται.⁵⁸ Για τους λόγους αυτούς, κρίναμε σκόπιμο να εκθέσουμε εδώ τις σερβικές ιστορικές πηγές που αναφέρονται στην πρώιμη ιστορία της ρωσικής μονής του Άθω, ως μία συνεισφορά στα πορίσματα της πρώτης ομάδας των ερευνητών που αναφέραμε.

51 Живојиновић (1972), 45-46.

52 Παπαχρισανту (2003), 176 (μετάφραση από ελληνικά: Διονυσία Παπαχρύσανθου (1992).

53 Ћоровић (1985), 46-47.

54 Ο Paul Lemerle έχει παρουσιάσει λεπτομερώς την ιστορία της μονής στην εισαγωγή της έκδοσης του βυζαντινού αρχείου της μονής. Προβλ. *Actes de Saint-Pantéléèmon*, 3-19.

55 Βλάχου (1990), 318-319.

56 Τέτοια άποψη είχε η πενταμελής επιτροπή (Δ. Πετρακάκου, Α. Αλιβιζάτου, Ι. Στεφανίδου, Α. Παπαδοπούλου, Ι. Τράκα) για την μελέτη του Καταστατικού Χάρτου του Αγίου Όρους κατά τα έτη 1924-1925. Βλέπε, *Προσοχή εις τό Άγιον Όρος - ανάγκη νομοθετικού διακανονισμού του Καθεστώτος αυτού*, εν Αθήναις 1926, 28-29. „Η Μονή του Αγ. Παντελεήμονος (*), περιπεούσα εις χρέη μεγάλη, ήναγκάσθη χάριν τής πληρωμής αύτων, κατά τὰ έτη 1834-39, νά φιλοξενήση, ως συμμοναστάς, 15 Ρώσους. Ουτοι όμως όλίγον κατ' όλίγον έπληθύνοντο, έως ου, εύρεθέντες εν πλειονοψηφία διεξεδίκησαν και τήν ήγουμενίαν τής Μονής. Εις τοϋτο άντέστησαν οι Έλληνες μοναχοι του Άγ. Παντελεήμονος και ή Ι. Κοινότης, άλλ' έπεκράτησαν ο Ίωακειμ Β' , οστις εν έτει 1875 επέβαλε τήν εκλογήν του Ρώσσου Μακαρίου, ως Ήγουμένου, και τήν αναγνώρισιν αυτού δια δύο Πατριαρχικών Έξάρχων, ...“; Ν. Γ. Μυλωνάκου, 78. «Καθ' όλην τήν διάρκειαν τής ιστορίας της μέχρι του έτους 1875, οτε κατελήφθη υπό των Ρώσων, ή Μονή είχεν ελληνικόν χαρακτήρα, πλην μιās περιόδου του τέλους του ΙΕ' και ολοκλήρου του ΙΣΤ' αιώνος, οτε έπεκράτησαν προσκαίρως οι Σέρβοι. Ο Ήγούμενος υπέγραφεν ελληνιστοι (σώζονται σήμεραν έγγραφα) και Ρώσοι δέν έμφανίζονται, πλην τής περιπτώσεως του Βασιλείου Βάρσκου περι ής ανέφεραμεν.»; Π. Κ. Χρήστου (1970), *Το Άγιον Όρος, ιστορία, μνημεία, ζωή*, Θεσσαλονίκη, 95-96. „... Από τον 14^{ον} αιώνα ονομάζεται εις τὰ έγγραφα «Μονή του Άγίου Παντελεήμονος των Ρώσων» ή « Μονή των Ρώσων», έξηκολούθει όμως ο ήγούμενος νά υπογράφη ελληνιστί. Προφανώς οι μοναχοί της τότε ήσαν Έλληνες κατά τό πλείστον. ... Τότε ανεχώρησαν οι Ρώσοι μοναχοι και ή μονή περιήλθεν εις τους Έλληνας. Ακολούθως οι μοναχοι τής μονής αύτης λόγω τής σαθρότητος των οικοδομημάτων της κατήλθον εις τήν παραλίαν και ίδρυσαν μονήν υπό τήν έπωνυμίαν Ρούσικον (1765), ή οποία τό 1803 κατέστη κοινόβιον. Αι οικοδομαί της έπολλαπλασιάσθησαν με τήν συνδρομήν του ήγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχη και τήν προστασίαν του πατριάρχου Γρηγορίου Ε'. Τό 1839 ή μονή ήρχισε νά δέχεται πάλιν ρώσους μοναχούς· μετ' όλίγον δέ τόσον ηύξήθησαν ουτοι, ώστε τό 1875, διαθέτοντες πλέον τήν πλειοψηφίαν, έξέλεξαν δια πρώτην φοράν κατά τήν νέαν περίοδον ρώσον ήγούμενον.“

57 Βλέπε τις κριτικές παρατηρήσεις για αυτές τις θεωρίες και ολόκληρη την ιστορία τους: Иеромонах Алексий (Корсаκ), *Русь и Афон: Преп. Антониѣ Кіево-Печерскиѣ – основателѣ афонскогo подвижничества на Руси*, afonit.info/biblioteka/russkij-afon/rus-i-afon-prep-antonij-kievo-pecherskij-osnovatel-afonskogo-podvizhnichestva-na-rusi Ημερομνία πρόσβασης: 25/11/2019.

58 Χριστού (20092), 159-160 (μετάφραση από αγγλικά: P. Christou, Athos – the Holy Mountain); Χρήστου (1970), 95-96.

Οι σερβικές πηγές σχετικά με την ίδρυση του ρωσικού μοναστηριού

Τις βασικές σερβικές πηγές για την πρόωμη ιστορία της ρωσικής μονής στο Άγιο Όρος θα μπορούσαμε να τις κατατάξουμε σε δύο ομάδες: σε εκείνες που είναι γραμμένες στη μεσαιωνική σερβική γλώσσα και σε εκείνες που είναι γραμμένες στην ελληνική γλώσσα. Συνολικά πρόκειται για τρεις Βίους Σέρβων Αγίων (γραμμένους στα σλαβικά κατά το δεύτερο ήμισυ του 13^{ου} αιώνα), τέσσερεις σύντομους Βίους στα ελληνικά, ένα Συναξάρι και ένα Εγκώμιον των Αγίων Σάββα και Συμεών, ένα έγγραφο του Πρωτάτου (1198) και τέλος τρία βυζαντινά χρυσόβουλλα (1198, 1199, 1299). Τα στοιχεία αυτά θα παρουσιάσουμε θεματικά και κατά χρονολογική σειρά σύμφωνα με την ιστορική πορεία της αφήγησης των βιογράφων του αγίου Σάββα.

Η πρώτη αναφορά των αγιορειτών Ρώσων μοναχών στις σερβικές πηγές συνδέεται με τη φυγή του αγίου Σάββα από τον πατρικό του οίκο και την αναχώρησή του για το μοναστήρι. Όπως είναι γνωστό στη σερβική ιστορία, ο νεαρός Σέρβος πρίγκιπας Ράστοκο (Rastko) σχεδόν στα 17 του χρόνια έλαβε την μοναχική κουρά στο ρωσικό μοναστήρι στον Άθω και έλαβε το όνομα Σάββας.⁵⁹ Η εξιστόρηση των βιογράφων του Σάββα σχετικά με την αναχώρησή του για το Άγιον Όρος σήμερα γίνεται αποδεκτή ως ιστορικά βασισμένη σε πραγματικά γεγονότα. Κατά την εποχή εκείνη είναι πολύ πιθανό αγιορείτες πατέρες συχνά να επισκέπτονταν τη Σερβία για υλική βοήθεια.⁶⁰ Με μία τέτοια ομάδα μοναχών από το Άγιον Όρος ήρθε σε επαφή ο πρίγκιπας Ράστοκο στο πατρικό ανάκτορο. Μεταξύ των αγιορειτών μοναχών υπήρχε και ένας μορφωμένος γέροντας ρωσικής καταγωγής, ο οποίος προσείλκυσε την προσοχή του νεαρού Ράστοκο.⁶¹ Ο μοναχός του διηγήθηκε όλα όσα αναφέρονταν στον τρόπο ζωής των μοναχών στα κοινόβια και στις σκήτες όπου ζούσαν δύο ή τρεις μοναχοί μαζί, καθώς και στοιχεία από την ζωή των αναχωρητών που ζούσαν «κατά μόνας» με νηστεία και σιωπή. Του τα διηγήθηκε όλα με μεγάλη ακρίβεια καθώς ο μοναχός εκείνος δεν ήταν αμαθής⁶² αλλά έμπειρος και γνώριζε καλά τη μοναστική πολιτεία. Ήταν πραγματικά σαν απεσταλμένος του Θεού όπως λέει ο βιογράφος Δομεντιανός.⁶³

59 Σχετικά με το ζήτημα της μοναχικής κουράς του αγίου Σάββα, βλέπε, Сајловић (2007), 60-92.

60 Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Στέφανος ο Πρωτοστεφής, απαριθμώντας τις μονές στις οποίες έκανε δωρεές ο πατέρας του ο Στέφανος Νεμάνια, δεν αναφέρει εκείνες του Αγίου Όρους. Οι αγιορείτες μοναχοί είχαν ακούσει οπωσδήποτε για τη γενναιοδωρία του Νεμάνια και πριν από την άφιξη του Ράστοκο στο Άγιο Όρος. Αυτό επιβεβαιώνεται και σε μία επιστολή του αυτοκράτορα Αλεξίου Γ' Αγγέλου, με την οποία ο ίδιος επιτρέπει στους αγιορείτες να ταξιδεύουν εν ειρήνη στη Σερβία με σκοπό να κάνουν έρανο. Προβλ., Ковачевић (1901), (*Глас СКА*, τεύχος LXIV), 81; Форовић (1985), 48. Επίσης, όσον αφορά τις σχέσεις των αγιορειτών με τη Σερβία του 11^{ου} και του 12^{ου} αιώνα, βλέπε Мошин (1950), в XI-XII вв., *Byzantinoslavica*, XI, 1, 32-60; Недељковић (1979), 187-188. Η Olga Nedeljković αναφέρει την ύπαρξη πολλών ρωσικών δανείων στη γλώσσα της Σερβικής γραμματείας το δεύτερο ήμισυ του 12^{ου} αιώνα ως τεκμήριο των ζωντανών σχέσεων της Σερβίας με τους Ρώσους μοναχούς του Αγίου Όρους.

61 Руварац (1934), (*Зборник Илариона Руварца*, βιβλίο Α'), 290-293; Успенскиј (1892), *История Афона III/2*, Петербург, 18-21; Успенскиј (1877), *Первое путешествие въ Афонскі монастыри и скиты*, Киевъ, 77. Ο P. Usrenjski αναφέρει την υπόθεση πως ο μοναχός αυτός θα μπορούσε να ήταν και Σέρβος. Αργότερα η υπόθεση αυτή υιοθετήθηκε από τον Σμυρνάκη και πολλούς άλλους. Σμυρνάκης (1903), 64.

62 Στο μοναστήρι του Ξυλουργού υπήρχε ήδη μια βιβλιοθήκη με σημαντικό αριθμό σλαβικών βιβλίων, οπότε δεν πρέπει να εκπλαγεί κανείς από αυτή την έμφαση στη μόρφωση αυτού του Ρώσου μοναχού. Προβλ. σημ. 98.

63 Доментијан (1988), 105 (= Δομεντιανός, *Βίος του αγίου Σάββα και του αγίου Συμεών*); Αρχιμ. Ίουστίνου Πόποβιτς (1975), *Βίος και πολιτεία τών αγίων Σάββα και Συμεών τών φωτιστών τών Σέρβων*, (έκδόσεις Το Περιβόλη της Παναγίας), Θεσσαλονίκη, 24.

Αφού συνεννοήθηκε μαζί του ο Ράσσκο αναχώρησε ακολουθούμενος από τους πιο αφοσιωμένους του φίλους εν αγνοία των γονέων του για το Άγιον Όρος, όπου έφτασε κατά πάσα πιθανότητα το φθινόπωρο του 1191.⁶⁴ Περιγράφοντας τα συμβάντα αυτά οι βιογράφοι του Σάββα λέγουν τα εξής:

*«... ιδού, ὅπως ἀπὸ τὸ Θεό παρακινημένοι, ἦλθαν στοῦς γονεῖς του κάποιοι μοναχοί ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὅρος Ἄθω, γιὰ νὰ λάβουν τὴν ἀναγκαία βοήθεια γιὰ τὴ φτώχεια τοῦς. Καὶ συνέβη ἕνας ἀπὸ αὐτοῦς νὰ ἦταν ρωσικῆς καταγωγῆς».*⁶⁵

*«Καὶ ὁ ἐλεήμωνος Θεός ἠσάκουσε τὴν προσευχὴ τοῦ ἀγαπητοῦ του, καὶ τὸν εἰσήγαγε εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, καὶ τὸν ἔβγαλε στὸν οἶκο τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, στὸ ρωσικὸ μοναστήρι».*⁶⁶

Όταν πληροφορήθηκε για την εξαφάνιση του μικρότερου του υιού ο γέρος Νεμάνια έστειλε τους απεσταλμένους του παντού για να τον αναζητήσουν.⁶⁷ Τελικά, οι άνθρωποι του μεγάλου ζουπάνου Στέφανου Νεμάνια βρήκαν το Ράσσκο στο ρωσικό μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος στον Άθωνα ως λαϊκό ακόμη.⁶⁸

Ενώ ο βιογράφος Θεοδόσιος αναφέρει τα εξής:

*«Όταν εἰσῆλθαν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, ἄρχισαν νὰ ρωτοῦν γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ζητοῦσαν, μήπως ἦρθε ἐδῶ, περιγράφοντας τὴν νεαρὴ ἡλικία καὶ τὴν ὁμορφιά τοῦ προσώπου του. Καὶ κάποιοι τοῦς εἶπαν: - Αὐτός ποὺ ζητάτε πρὶν ἀπὸ λίγο μπήκε στὴν ρωσικὴ μονή, καὶ ἀκόμη εἶναι ἐκεῖ».*⁶⁹

Σύμφωνα με τους βιογράφους του Σάββα, τον Δομεντιανό και τον Θεοδόσιο, ο νεαρός μοναχός Σάββας μόνασε πρώτα στο ρωσικό μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονος – Παλαίο Ρωσικό μοναστήρι⁷⁰ - όπου έμεινε για λίγο χρονικό διάστημα, από το φθινόπωρο του 1191 έως την άνοιξη του 1192. Κατά τους βιογράφους του, ήδη την ημέρα της εορτής του Ευαγγελισμού της Υπεραγίας Θεοτόκου στο Βατοπέδι (25 Μαρτίου), ο Σάββας «προσκλήθηκε από τον Ηγούμενο και ὅλη την ἀδελφότητα του Βατοπεδίου στο πανήγυρι κατά την αγιορείτικη συνήθεια... Με τη συγκατάθεση του Πρώτου του Αγίου Όρους ο Ηγούμενος της Μονής και οι αδελφοί έπεισαν τον ὄσιο Σάββα, στον οποίο ἄρρεσε το πανέμορφο μοναστήρι, να μείνει εκεί».⁷¹

64 Оболенски (1991), 129-130; Ћоровић (1985), 49.

65 „... гле, као Богом покренути, дођоше к његовим родитељима неки иноци из Свете Горе Атона, да приме потребну помоћ свом сиромаштву. А десу се да је један од њих био родом Рус.“ Θεοδόσιος, Житија (Προσвета, Српска књижевна задруга), Βеоград 1988, 105 (= Θεοδόσιος, *Οι Βίοι - του αγίου Σάββα και αγίου Συμεών*). Ο Δομεντιανός δεν αναφέρει την εθνικότητα του μοναχού, αλλά απλώς λέει: „И јави му Господ неког чрнца, који познаје Свету Гору.“ Δομεντιανός, 58.

66 „И премилостиви Бог услиши молитву свога љубитеља, и уведе га у Свету Гору своју, и усели га у дом Светога Пантелејмона, у руски манастир.“ Δομεντιανός, 60.

67 Стефан Првовенчани (1988), *Сабрани списи* (Προσвета, Српска књижевна задруга), Βеоград, 76 (= Στέφανος Πρωτοστεφής, *Άπαντα*).

68 Δομεντιανός, 60; Θεοδόσιος, 109; Στέφανος Πρωτοστεφής, 76. Ο Στέφανος δεν συµμερίζεται τη γνώμη των Δομεντιανού και Θεοδοσίου και λέει ότι οι απεσταλμένοι βρήκαν το Ράσσκο ήδη μοναχό στη Μονή Βατοπεδίου.

69 „Када су ушли у Свету Гору, распитиваху се о ономе кога су тражили, да ли је овде дошао, описујући узраст младости и лепоту лика. А неки им рекоше: - Такав кога тражите ушао је мало пре вас у руски манастир, и још је ту.“ Θεοδόσιος, 109.

70 Θεοδόσιος, 111-112. Τα ερείπια του λεγομένου „Παλαίο Ρούσικο“ καθώς και του πύργου στον οποίον ο Ράσσκο δέχτηκε την κουρά και έγινε μοναχός, βρίσκονται περίπου 3 χλμ. βορειοανατολικά από τη σημερινή μονή του Αγίου Παντελεήμονος. Στον πύργο κτίσθηκε το 1871 ναός τιμώμενος με το όνομα του Αγίου Σάββα.

71 Θεοδόσιος, 116.

Η μονή Βατοπεδίου ήταν το κατάλυμα του Σάββα για τα επόμενα έξι χρόνια, δηλαδή έως το 1198 τη χρονιά που μαζί με τον πατέρα του άρχισαν να ανεγείρουν τη μονή Χιλανδαρίου στο Άγιον Όρος.

Όμως, σε αντίθεση με τους βιογράφους, ο αδελφός τού Σάββα, ο Στέφανος ο Πρωτοστεφής, στο Βίο του Αγίου Συμεών που έγραψε το 1216⁷² δεν αναφέρει καν το ρωσικό μοναστήρι αλλά γράφει πως οι απεσταλμένοι του Νεμάνια βρήκαν το Ράσσκο στη Μονή Βατοπεδίου όπου ήδη είχε λάβει το μοναχικό σχήμα.⁷³ Ενώ αναφερόμενος ο Δομεντιανός στο ίδιο γεγονός στο Βίο του Αγίου Συμεών για δεύτερη φορά λέγει πως οι απεσταλμένοι βρήκαν το Ράσσκο στη Μονή του αγίου Παντελεήμονος όπου έλαβε το σταυρό του Κυρίου και το άγιο αγγελικό σχήμα.⁷⁴ Εδώ πρέπει να πούμε ότι ο Δομεντιανός έγραψε το Βίο του Αγίου Συμεών (1264)⁷⁵ έχοντας υπόψη τον ήδη γραμμένο Βίο του Αγίου Συμεών από τον Στέφανο τον Πρωτοστεφή. Αναμφίβολα λοιπόν ο Δομεντιανός θα επηρεάστηκε από την ανάγνωση του Βίου αυτού. Ωστόσο, παρόλο που ο Δομεντιανός ακολούθησε πιστά την διήγηση του Στεφάνου στο σημείο που αναφέρεται η συνάντηση με τους απεσταλμένους του ζουπάνου Νεμάνια κάνει λόγο για το Παλαιό μοναστήρι το ρωσικό και όχι για την Μονή Βατοπεδίου, διαφωνώντας έτσι με τη γνώμη του Στέφανου. Σίγουρα, ο Δομεντιανός ήταν γνώστης της ζωής του Ράσσκο (Σάββα) στο Άγιον Όρος, απ' ό,τι ο Στέφανος ο οποίος απλώς παρακολουθούσε τα γεγονότα εξ αποστάσεως από τη Σερβία. Πιθανώς, λοιπόν, αυτός να είναι ο λόγος που ο Δομεντιανός δεν συμμερίστηκε εδώ τη γνώμη του Στεφάνου και, κατά συνέπεια, θα πρέπει να τον θεωρούμε πιο αξιόπιστη πηγή.

Η επόμενη αναφορά των σερβικών πηγών για το ρωσικό μοναχισμό στο Άγιον Όρος σχετίζεται με το ετήσιο μνημόσυνο του μεγαλόσχημου μοναχού Συμεών (Νεμάνια). Τότε (13 Φεβρουαρίου 1200) στο μνημόσυνο τού πατέρα του ο Σάββας κάλεσε τον Πρώτο με τους άλλους ηγουμένους και γέροντες στην μονή Χιλανδαρίου. Αναφέρει σχετικά με αυτό στο Βίο του Συμεών ο βιογράφος του τα ακόλουθα:

*«Και ἔτσι, πλείονες γλῶσσαι ἤλθαν τότε γιά νά προσκυνήσουν τὸ σέπτο σκῆνωμα του καί μέ μεγάλη ἱεροπρέπεια νά τὸν ὑμνήσουν. Ἐψαλλαν πρώτα οἱ Ἕλληνες, ἀκολούθως οἱ Ἰβηρες, ἐν συνεχείᾳ οἱ Ρῶσοι, μετὰ τοὺς Ρῶσους οἱ Βούλγαροι, καί μετὰ πάλι ἐμεῖς, τὸ συνηγμένο ποῖμνιο του».*⁷⁶

Εκτός από τις αναφερόμενες πρωτογενείς σερβικές ιστορικές πηγές για την πρώιμη ιστορία του ρωσικού μοναχισμού στον Άθω - των Βίων των αγίων Σάββα και Συμεών από τον Σάββα, τον Στέφανο Πρωτοστεφή, τον Δομεντιανό και τον Θεοδόσιο - η μαρτυρία για ύπαρξη Ρώσων μοναχών στον Άθω τήν εποχή αυτή επιβεβαιώνεται και από αξιόλογα ελληνικά χειρόγραφα τα οποία είχαν γραφεί στον Άθω. Πρόκειται για δύο σύντομους ελληνικούς Βίους των αγίων Σάββα και Συμεών (το χειρόγραφο Νο 794 της Μονής Βατοπεδίου, το χειρόγραφο Μ 78 της Μεγίστης Λαύρας)⁷⁷, ένα Συναξάρι των αγίων

72 Στέφανος Πρωτοστεφής, 13 (πρόλογος, Љ. Јухас-Георгијевска, *Стефан Првовенчани и његово дело*).

73 Στέφανος Πρωτοστεφής, 76.

74 Δομεντιανός, 257.

75 Δομεντιανός, 12. (πρόλογος, М. Кашанин, *Јеромонах Доментијан*).

76 „И тако многи народи тада дођоше да му се поклоне и да га са великом пошашћу опоје. Појали су прво Грци, потом Иверци, затим Руси, после Руса Бугари, потом опет ми, његово стадо сакупљено.“ Свети Сава, *Сабрани списи* (Просвета, Српска књижевна задруга), Београд 1986, 115 (Άγιος Σάββας, *Άπαντα*, 115).

77 Ταρνανίδη (1988²), 119; Ταρνανιδис (1983), (*Χιλανδαρски зборник* 5), 134.

Σάββα και Συμεών (το χειρόγραφο No 104 της Ιερουσαλήμ)⁷⁸ και το Εγκώμιον των αγίων Σάββα και Συμεών (το χειρόγραφο No 2001-34 της Μεγίστης Λαύρας)⁷⁹. Όλα αυτά τα χειρόγραφα „άποτελούν μεταφράσεις από τὰ σερβικά, συμπιλήματα από υπάρχοντα ελληνικά κείμενα ή και επί τούτου νέες ελληνικές συνθέσεις.“⁸⁰ Έτσι, στο σύντομο ελληνικό Βίο των αγίων Σάββα και Συμεών (το χειρόγραφο Βατοπεδείου No 794) γράφονται τα εξής: «*Κάποιοι πατέρες από τὸ Ἅγιον Ὅρος ἐπῆγαν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Ἁγίου, χάριν ἐλέους, ἀκούσαντες τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρὸς Συμεών καὶ μάλιστα πῶς ἦτον ἐλεήμων πολλὰ εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦτον ἕνας ἀπὸ τὸ ρούσικον μοναστήριον, ὁποῦ εἶναι εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅστις ἔτυχε Θεοῦ οἰκονομία να εἶναι Ροῦσος τὸ γένος, καὶ κατὰ πολλὰ ἐνάρετος*».⁸¹ Στο χειρόγραφο M 78 (θρυλούμενος σύντομος Βιος των αγίων Σάββα και Συμεών), δεν αναφέρεται η επίσκεψη Ρώσων μοναχών στη Σερβία, αλλά ότι μόνος του πεζός ο Σάββας «*ἦλθεν ἐδῶ εἰς τὸ ἀγιώνυμον ὄρος καὶ ἀπελθὼν εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τῶν Ρωσῶν, δηλαδή εἰς τὸ ρούσικον τὸ μοναστήρι, ἐνεδύθη τὸ ἀγγελικὸν καὶ ἅγιον σχῆμα, ...*».⁸² Επίσης, στο χειρογράφο No 2001-34 δεν αναφέρεται ο Ρωσως μοναχός παρά μόνον ότι «*τὸν δέχεται εὐθύς μὲ ἀνοικτὰς καὶ περιχαρεῖς ἀγκάλας ἢ σεβασμιωτάτη μονή, ἢ ἐπανομαζομένη Ρούσικον, δουλοῦται εἰς αὐτὴν ἐκουσίως, ὁ ἀδούλωτος, καὶ λαμβάνει τὸ θεῖον καὶ // ἀγγελικὸν σχῆμα, ...*».⁸³ Επίσης, στα ελληνικά αγιορείτικα χειρόγραφα από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα⁸⁴ – το χειρόγραφο No 794 της μονῆς Βατοπεδίου, το χειρόγραφο M 78 της Μεγίστης Λαύρας, το χειρόγραφο No 104 της Ιερουσαλήμ και το χειρόγραφο No 2001-34 της Μεγίστης Λαύρας – αναφέρονται ἢ ο Ρώσος μοναχός ἢ το Ρωσικό μοναστήρι. Βεβαίως, όλα αυτά τα χειρόγραφα δημιουργήθηκαν ἐπὶ τῆς βάσει στοιχείων των πρωτογενῶν πηγῶν των Βίων των αγίων Σάββα και Συμεών. Και ως τέτοια, επιβεβαιώνουν ὄχι μόνον τὴν ὑπαρξὴ τῆς αγιορείτικῆς παράδοσης κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα σχετικὰ με τὴν κουρά του ἁγίου Σάββα στη Ρωσικὴ μονή ἀλλὰ αποτελοῦν και ἀπόηχο κάποιας παλαιότερης αγιορείτικῆς παράδοσης.⁸⁵ Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς γραπτὲς ιστορικὲς μαρτυρίες ἡ ἱστορία τῆς φυγῆς του Σάββα στο Ἅγιο Ὅρος με ἕναν Ρώσο μοναχὸ ἔλαβε τὴν δική τῆς αγιογραφικὴ ἀποτύπωση. Συγκεκριμένα, κατὰ τὸ 16^ο ἢ κατὰ τὸν 17^ο αἰῶνα σε κείμενο τοιχογραφίας που βρίσκεται στη μονὴ Μόρατσα, αγιογραφημένο ἀπὸ τὸν ζωγράφο Κοσμὰ και βασισμένο στη βιογραφία του ἁγίου ἀπὸ τὸν Θεοδόσιο γίνεται ἀναφορὰ για τὸ Ρώσο μοναχὸ ὁ ὁποῖος προσφέρθηκε να βοηθήσει τὸν Ράσκο να φθάσει στο Ὅρος.⁸⁶

78 Тарнанидис (1983), 148-150.

79 Тарнанидис (1983), 163-170.

80 Ταρνανίδη (1988²), 29.

81 Ταρνανίδη (1988²), 119; J. Тарнанидис (1983), 134.

82 Тарнанидис (1983), 144. Σχεδόν τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται και στο ἱεροσολυμιτικὸ χειρογράφο No 104. „*Καὶ ἀπελθὼν εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν, τὴν ἕως τοῦ νῦν σωζομένην, καὶ ὀνομαζομένην Ρούσικο, ἐνεδύθη τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα τῶν μοναχῶν, ...*“ J. Тарнанидис (1983), 149. Επίσης και στο χειρογράφο Μεγίστης Λαύρας No 2001-34 (εγκώμιον αγίων Σάββα και Συμεώνος) δεν αναφέρεται ὁ Ρώσος μοναχός παρά ὅτι τὸν Σάββα „*δέχεται εὐθύς μὲ ἀνοικτὰς καὶ περιχαρεῖς ἀγκάλας ἢ σεβασμιωτάτη μονή, ἢ ἐπανομαζομένη Ρούσικον, δουλοῦται εἰς αὐτὴν ἐκουσίως, ὁ ἀδούλωτος, καὶ λαμβάνει τὸ θεῖον καὶ // ἀγγελικὸν σχῆμα, ...*“ Προβλ. Тарнанидис (1983), 166.

83 Тарнанидис (1983), 165.

84 Тарнанидис (1983), 104-105, 107, 114, 128.

85 Ταρνανίδη (1988²), 29.

86 Кашић (1975), 13-17.

Από το υλικό που παρουσιάσαμε, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι σερβικές ιστορικές πηγές, αρχίζοντας από το 1198 έως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, επιβεβαιώνουν την ύπαρξη του Ρωσικού μοναστηριού στον Άθω κατά τα τέλη του 12^{ου} αιώνα. Οι αφηγήσεις των βιογράφων του Αγίου Συμεών και του Αγίου Σάββα, εκτός από τον Στέφανο τον Πρωτοστεφή, συμφωνούν ότι ο πρίγκιπας Ράσσκο (Άγιος Σάββας), με συνοδεία ενός Ρώσου μοναχού, έφυγε από τον πατρικό οίκο για το Άγιο Όρος και εκάρη μοναχός στο ρωσικό μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα. Αυτά τα στοιχεία πρωτογενών πηγών (primary sources) του 13^{ου} αιώνα αποτελούν το πλαίσιο και την ουσία της αφήγησης των δευτερογενών πηγών (secondary sources) που προέκυψαν κατά τη διάρκεια των επόμενων αιώνων. Με βάση τις διαθέσιμες γραπτές μαρτυρίες των πηγών κατά τη διάρκεια των αιώνων - ειδικά κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας - μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η παράδοση σχετικά με την φυγή του Σάββα στο Άγιον Όρος ήταν πιο έντονη και πιο διαδεδομένη στο Άγιο Όρος παρά στη Σερβία.

Η αίτηση του Πρώτου Γερασίμου

Ανάμεσα σε όλες τις σερβικές ιστορικές πηγές σχετικά με την πρώιμη ιστορία του ρωσικού μοναχισμού στο Άγιο Όρος ξεχωριστή θέση κατέχει η αίτηση του Πρώτου Γερασίμου (1198) προς τον αυτοκράτορα Αλέξιο Γ' Άγγελο Κομνηνό (1195-1203). Αυτή η αίτηση του Πρώτου αφορά το θέμα της ιδρύσεως της μονής Χιλανδαρίου. Όπως μας πληροφορούν οι βιογράφοι⁸⁷ ο Σάββας ζήτησε προσωπικά από τον αυτοκράτορα το έρημο Χιλανδάρι ώστε να το επανδρώσουν και να το ανακαινίσουν αυτός και ο πατέρας του ως μετόχι του Βατοπεδίου.⁸⁸ Ο αυτοκράτορας εισακούοντας το αίτημά τους παραχώρησε το Χιλανδάρι με όλη την γύρω περιοχή και το επικύρωσε με την βασιλική επιστολή και με το χρυσόβουλλο που εξέδωσε.⁸⁹ Όμως, όταν ξεκίνησαν οι εργασίες κατασκευής για την ανέγερση του Χιλιανδαρίου⁹⁰, κατά την συμβουλή κάποιου ευλαβούς γέροντα, ο Σάββας και ο Συμεών αποφάσισαν ότι θα ήταν καλό να οικοδομήσουν ένα μοναστήρι για τους μοναχούς από το σερβικό γένος. Τότε ο Σάββας ζήτησε πρώτα από τον ηγούμενο του Βατοπεδίου ένα έρημο τόπο για να χτίσει κελί για να έχουν αυτοί που έρχονται από τη πατρίδα του τον δικό τους οίκο και να μην ενοχλούν το μοναστήρι (Βατοπέδι).⁹¹ Είναι ενδιαφέρον ότι αυτή τη φορά ο Σάββας δεν ζήτησε συγκεκριμένα το Χιλανδάρι αλλά οποιοδήποτε έρημο μέρος. Όταν λοιπόν ο ηγούμενος του Βατοπεδίου αρνήθηκε να εισακούσει το αίτημα του Σάββα, ο τελευταίος απευθύνθηκε στον Πρώτο και στη Σύναξη στις Καρυές. Ο Πρώτος έδωσε θετική απάντηση στο αίτημα του, λέγοντας: *„Είναι καλός ο σκοπός σας, γιατί είναι κατά Θεόν και έχετε και τις δυνατότητες. Όποιο θέλετε λοιπόν έρημο μοναστήρι του Αγίου Όρους, ανακαινίστε το για την πατρίδα σας: είτε το Χιλανδάρι, που σας έδωσε ο βασιλιάς ή όποιο άλλο επιθυμείτε.“*⁹²

87 Δομεντιανός, 87-88; Θεοδόσιος, 134-135.

88 Θεοδόσιος, 135. Στο αίτημα προς τον αυτοκράτορα ο Σάββας είπε: „Υπάρχει στο Άγιο Όρος ένα έρημο Μοναστήρι λεγόμενο Χιλανδάρι και αν ή μεγαλειότης σου έχη την εύχαρίστησι, ως μάς τὸ παραχωρήση· ἐμεῖς δὲ πάλι, θὰ τὸ δώσουμε στὸ Βατοπέδι καὶ ἔτσι θὰ λογισθῆ σαν προσφορὰ τῆς μεγαλειότητός σου.“ (μετάφραση ἀπο Ἀρχ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Βίος καὶ πολιτεία τῶν ἁγίων Σάββα καὶ Συμεών τῶν φωτιστῶν τῶν Σέρβων*, 57).

89 Θεοδόσιος, 135.

90 Sajlović (2019/1), 119, υποσημ. 87.

91 Δομεντιανός, 89-90.

92 Θεοδόσιος, 137.

Όμως, αφού οι Σέρβοι μοναχοί μεταξύ των άλλων έρημων μοναστηριών επέλεξαν τελικά το Χιλανδάρι όπου οι ίδιοι ήδη είχαν αρχίσει την ανοικοδόμησή του, χρειάστηκαν και πάλι την επέμβαση του αυτοκράτορα. Επειδή, λοιπόν, ο αυτοκράτορας ήδη προηγούμενα είχε εκχωρήσει το Χιλανδάρι στο Βατοπέδι με συγκεκριμένη απόφασή του, έτσι και τώρα η εξαίρεση του Χιλανδαρίου από το Βατοπέδι έπρεπε να γίνει με νέα απόφαση του αυτοκράτορα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το σερβικό μοναστήρι του Χιλανδαρίου να καθιερωθεί ως βασιλική μονή από την ίδρυσή του. Όλα αυτά ήταν σίγουρα γνωστά στους Πατέρες του Πρωτάτου και για το λόγο αυτό ζήτησαν από τον αυτοκράτορα το νέο σερβικό μοναστήρι να χαρακτηριστεί όπως και τα μοναστήρια των Ιβήρων και των Αμαλφηνών ως βασιλική μονή. Στην αίτηση τους αναφέρουν:

*«Ἡμεῖς δέ, γινώσκοντες ὅτι εἰς τελείαν ἀπώλειαν καὶ ἀφανισμόν ||⁷ μέλλουσι γενέσθαι αἱ τοιαῦται μοναὶ παρὰ τοῦ μέρους τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, καὶ τὸ μνημόσυνον ἀφανισθῆναι τῶν ἀοιδίμων ||⁸ βασιλέων καὶ τῶν προκοπιασάντων ἐν αὐταῖς γερόντων, προσήλθομεν τῷ περιποθῆτῳ συμπενθερῷ τῆς κραταιᾶς καὶ ἀγίας ||⁹ βασιλείας σου καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τῷ μοναχῷ κυρῷ Σάβα, αἰτούμενοι αὐτοὺς ἀναδέξασθαι τὰς τοιαύτας μονὰς δικαίῳ οἰκειῷ, καὶ ||¹⁰ μοναστήριον ἐν αὐταῖς συστήσαι κατὰ τὸ αὐτῶν βουλευτόν, καθὼς καὶ ἕτεραι μοναὶ εἰσὶ τῆς βασιλείας σου ἐν τῷ Ὅρει αὐτῆς διαφόρων ||¹¹ γλωσσῶν, τῶν τε Ἰβήρων καὶ τῶν Ἀμαλφηνῶν, αὐτοὶ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντέφησαν οὕτως· «Πατέρες ἅγιοι, ὑπομνήσατε ||¹² τὸν κραταῖον καὶ ἅγιον ἡμῶν βασιλέα, καὶ εἰ ἔστι θέλημα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, γενέσθω ἕτερος χρυσόβουλλος λόγος δηλοῦν πρὸς ἡμᾶς καὶ τῷ μέρει ἡμῶν· ||¹³ ἰδοὺ καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν αἴτησιν ὑμῶν ἀναδεχόμεθα ταύτας». Καὶ παρακαλοῦμεν τὸ ἔνθεον κράτος τῆς βασιλείας σου, δέσποτα ||¹⁴ ἡμῶν ἅγιε, ἵνα ἐκ Θεοῦ ὁδηγηθῇ ἐπιβραβεῦσαι αὐτοῖς καὶ τῷ μέρει αὐτῶν ἕτερον χρυσόβουλλον λόγον, καὶ οἷον ἂν οὗτοι ||¹⁵ βούλωνται μοναστήριον ἀνεγεῖραι ἐν αὐταῖς».*⁹³

Από το παραπάνω κείμενο του αιτήματος θα ήταν χρήσιμο να σχολιασθούν ορισμένα σημεία. Πρώτον, γίνεται φανερό ότι ο Σάββας δεν επιθυμούσε προσωπικά να πάει προς τον αυτοκράτορα και να ζητήσει εκ νέου ένα νέο μοναστήρι, ίσως και το ίδιο Χιλανδαρι, το οποίο να ανήκει αποκλειστικά στους Σέρβους- «καὶ τῷ μέρει ἡμῶν». Κατόπιν λοιπόν όλων όσων μεσολάβησαν ο Πρώτος απηύθυνε νέο αίτημα στον αυτοκράτορα εξ ονόματος των Σέρβων μοναχών. Δεύτερον, η επέμβαση του αυτοκράτορα στο θέμα της μονής Χιλανδαρίου είχε ως αποτέλεσμα το σερβικό μοναστήρι να καθιερωθεί ως βασιλική μονή. Δεν μπορεί βέβαια να απορριφθεί απολύτως η υπόθεση ότι το παλαιό μοναστήρι του Χιλανδαρίου, όπως και το μοναστήρι του Ζυγού, ήταν και νωρίτερα βασιλικές μονές.⁹⁴ Άλλωστε, για αυτόν τον λόγο επενέβη ο αυτοκράτορας. Όμως, εκείνο που είναι βέβαιο είναι ότι ο Πρώτος και η Σύνοδος του αιτήθηκαν με σαφήνεια στον αυτοκράτορα το νέο χρυσόβουλλο να συμπεριλαμβάνει το νέο σερβικό μοναστήρι στη βάση της ισοτιμίας με τις άλλες μη ελληνικές βασιλικές μονές του Όρους - «καθὼς καὶ ἕτεραι μοναὶ εἰσὶ τῆς βασιλείας σου ἐν τῷ Ὅρει αὐτῆς διαφόρων γλωσσῶν, τῶν τε Ἰβήρων καὶ τῶν Ἀμαλφηνῶν». Αυτό σημαίνει, όπως θα το δούμε παρακάτω, ότι ο Πρώτος ζήτησε την καθιέρωση της Σερβικής μονής ως βασιλικής.

⁹³ Archives de l'Athos XX, *Actes de Chilandar I. Dès origins à 1319*, ed. par Mirjana Živojinović, Vassiliki Kravari (1998), Ch. Giros, Paris, No 3, σελ. 102-103.

⁹⁴ Περί αυτού, βλ. Живојиновић (1978), (*Χιλανδαρски зборник* 4), 12-13; Живојиновић (1998), 32, 34; Живојиновић (1998), 59, 66-69.

Μετά την υποβολή του αιτήματος από τον Πρώτο Γεράσιμο ο αυτοκράτορας Αλέξιος Γ' Άγγελος εξέδωσε νέο χρυσόβουλλο (1198) εξ ονόματος των Σέρβων αρχόντων που μόναζαν στο Άγιον Όρος. Στο χρυσόβουλλο αυτό ο αυτοκράτορας εξηγεί καταρχάς τους λόγους οι οποίοι οδήγησαν στην έκδοσή του δεύτερου χρυσοβούλλου. Είναι προφανές ότι το χρυσόβουλλο ακολουθεί το κείμενο του αιτήματος καθώς και ότι ο αυτοκράτορας είχε την καλή θέληση να ικανοποιήσει το αίτημα των αγιορειτών. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

«Ἐτι δὲ καὶ τῷ τιμιωτάτῳ πρώτῳ τοῦ τοιοῦτου Ὁρους καὶ τοῖς τῶν λοιπῶν κατὰ τὸ τοιοῦτον Ὁρος μοναστηρίων καθηγουμένοις ἐπιβαρὲς ἔδοξε, τὸ τῆ μονῆ τοῦ Βατοπεδίου τὰ τοιαῦτα καθυπαχθῆναι σεμνεῖα καὶ ἧς ἡμιοῖρουν ἐλευθερίας ἀποστερηθῆναι, εἰς ἔν δὲ πάντες συνδεδραμηῆκασι θέλημα, τὸ παρ' αὐτῶν δὴ τοῦ τε χρηματίσαντος μεγάλου ζουπάνου τοῦ μοναχοῦ κυροῦ Συμεῶν καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κυροῦ Σάβα, οἰκείαις δαπάναις ἀνακαινισθῆναι ταῦτα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐκ καινῆς ἀνοικοδομηθῆναι καὶ εἰς [...] /ἐν/ μοναστήριον ἀποκαταστῆναι, εἰς ὑποδοχὴν χρηματίζον τοῖς ἀπὸ τοῦ σερβικοῦ γένους τὴν μοναχικὴν προαιρουμένοις διαγωγὴν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὰ κατὰ τὸ τοιοῦτον Ὁρος μοναστήρια τῶν τε Ἰβήρων καὶ τῶν Ἀμαλφηνῶν καθεστήκασι, πάσης ἡλευθερωμένα χειρὸς καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ πρώτου τοῦ τοιοῦτου Ὁρους ἐξουσίας.»⁹⁵

Λαμβάνοντας υπόψιν ότι στην αίτηση του Πρώτου Γερασίμου όπως και στην απάντηση του αυτοκράτορα (το χρυσόβουλλο) δεν αναφέρονται ως μη ελληνικές άλλες σλαβικές μονές - μονή Ζωγράφου και Παντελεήμονος - αλλά μονάχα οι μονές Ἰβήρων και Ἀμαλφηνῶν, οι ερευνητές έχουν καταλήξει σε διαφορετικά συμπεράσματα. Η επικρατούσα άποψη που ακολουθούν πολλοί εξ αυτών είναι εκείνη του Ιωάννου Μαμαλάκη. Ερμηνεύοντας τα παραπάνω ο ίδιος καταλήγει στο ακόλουθο συμπέρασμα: «Από αυτά τα δύο στοιχεία δὲν μένει, νομίζω, καμμία ἀμφιβολία, ὅτι τότε ἐκτὸς τῶν μονῶν τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Ἀμαλφινῶν, δὲν ὑπῆρχον ἄλλαι μοναὶ μὴ ἐλληνικαὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὁρος, οὔτε ρωσική, οὔτε βουλγαρική. Εἰς τὰς ἐλληνικὰς μονὰς θὰ ἐμόναζον καὶ ρῶσοι καὶ βούλγαροι, ὅπως καὶ οἱ Σάββας καὶ Συμεῶν εἰς τὴν τοῦ Βατοπαιδίου, ἀφοῦ ὁ ἅγιος Σάββας περιγράφων τὰ τῆς κηδεῖας τοῦ πατρός τοῦ γράφει: Πλείονες γλῶσσαι ἀπέδωκαν τιμὰς εἰς τὸν νεκρὸν, πρῶτοι οἱ Ἕλληνες, ἀκολούθως οἱ Ἰβηρες ἐν συνεχείᾳ οἱ Ρῶσοι καὶ μετὰ τούτους οἱ Βούλγαροι.»⁹⁶

Ὡστόσο, εἶναι προφανές ὅτι ο Μαμαλάκης ἐδῶ χρησιμοποιοῖ τις ιστορικές πηγές με τρόπο στερεότυπο. Πρώτα απ' ὅλα οφείλουμε να αποδεχτούμε ὅτι δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν μπορεῖ να δημιουργηθεῖ ἓνα ενιαῖο θεσμικό πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο συγκροτοῦνταν τα σλαβικά μοναστήρια στον Ἄθω, διότι ὑπάρχουν ὀρισμένες διαφορές που αφοροῦν στην ἰδρυση καὶ στην ιστορική διαδρομή τους. Ἐτσι, παρόλο που οι Σέρβοι ἤρθαν τελευταῖοι στον Ἄθω κατάφεραν να καθιερώσουν το μοναστήρι τους ως αυτοκρατορική μονή μόλις λίγο μετὰ την ἀφιξή τους. Αυτό οφείλεται ἀναμφισβήτητα καὶ στο γεγονός ὅτι οι πρώτοι Σέρβοι μοναχοὶ στο Ἅγιο Ὁρος, Συμεῶν καὶ Σάββας, ἦταν ευγενεῖς - ὁ πρῶην Σέρβος ἡγεμόνας καὶ ὁ γιος του - καὶ γνωστοὶ στο αυτοκρατορικό περιβάλλον. Σημαντικό εἶναι ἐπίσης καὶ το γεγονός ὅτι ἡ νεοῖδρυθείσα μονή Χιλανδαρίου βρισκόταν ὑπὸ την προστασία του Σερβικού βασιλικού οἴκου των Νεμανιδῶν, γεγονός

95 Actes de Chilandar I, No 4, σελ. 108.

96 Μαμαλάκη (1971), 88.

που είχε μεγάλη σημασία για την περαιτέρω ανάπτυξή της. Ένα παρόμοιο παράδειγμα αποτελεί και η περίπτωση της μονής Ιβήρων που ιδρύθηκε από Ίβηρες (Γεωργιανούς) πρίγκιπες - από τον Ιωάννη τον Ίβηρα και τον γιό του Ευθύμιο - συγγενείς της μεγάλης ιβηρικής αριστοκρατικής οικογένειας των Τορνικίων.⁹⁷ Σε αντίθεση με τους Σέρβους και Γεωργιανούς μοναχούς, η ανάπτυξη του βουλγαρικού και του ρωσικού μοναχισμού ακολούθησε άλλο τρόπο. Ο μοναχισμός τους δεν προήλθε από ισχυρές αριστοκρατικές οικογένειες που θα μπορούσαν να επηρεάσουν σημαντικά το νομικό καθεστώς των μοναστηριών τους. Οι Ρώσοι και οι Βούλγαροι μοναχοί έζησαν και οργανώθηκαν σε μικρά μοναστήρια τα οποία αναμφισβήτητα είχαν τα εθνικά χαρακτηριστικά τους.⁹⁸

Δεύτερον, είναι απαραίτητο να προσδιοριστεί με σαφήνεια ο βαθμός και ο τύπος της ανεξαρτησίας των μοναστηριών του Άθω κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Στα τέλη του 12^{ου} αιώνα οι μονές του Αγίου Όρους διακρίνονταν σε μεγάλες και μικρές. Οι μεγάλες μονές ήταν ανεξάρτητες από τον Πρώτο, πολιτικά και εκκλησιαστικά όμως εξαρτώνταν απευθείας από τον αυτοκράτορα και αποκαλούνταν «βασιλικές», «μεγάλες», «πρώτες», ενώ οι άλλες μονές, «μικρές» «δεύτερες» και από τον Πρώτο εξαρτημένες.⁹⁹ Εκείνη την εποχή, από τα ενεργά μοναστήρια του Αγίου Όρους, οι μεγάλες μονές ήταν η Μεγάλη Λαύρα, η μονή Βατοπεδίου, η μονή των Ιβήρων και η μονή των Αμαλφηνών.¹⁰⁰ Το Ρωσικό και το Βουλγαρικό μοναστήρι κατά τον 12^ο αιώνα ανήκαν στην ομάδα των μικρών μοναστηριών. Για το Ρωσικό μοναστήρι δεν φαίνεται δύσκολο αυτό να αποδειχθεί. Το έγγραφο του Πρωτάτου από τον Αύγουστο του 1169,¹⁰¹ επιβεβαιώνει αναμφισβήτητα αυτό το γεγονός. Σύμφωνα με το έγγραφο, η αύξηση των μοναχών οι οποίοι έρχονταν από τη Ρωσία κατά τα μέσα του 12^{ου} αιώνα φαίνεται ότι δημιούργησε πρόβλημα χώρου διαβίωσής τους μέσα στη μονή Ξυλουργού (σημερινή σκήτη Βογορόδιτσα). Για τον λόγο αυτό «ὁ τιμιώτατος μοναχὸς κῦρ Λαυρέντιος καὶ καθηγούμενος τῆς τοῦ Ξυλουργοῦ μονῆς ἦτοι τῶν Ρουσῶν» ζήτησε στις 15 Αυγούστου 1169 από τον Πρώτο Ιωάννη και τη Σύναξή του να του δώσουν ένα μεγαλύτερο μοναστήρι για να εγκατασταθεί η πολυπληθής αδελφότητά του. Οι γέροντες της Σύναξης κατέληξαν ότι καταλληλότερος χώρος θα ήταν η μονή του Αγίου Παντελεήμονος του Θεσσαλονικέως (σημερινό Παλαιό μοναστήρι), η οποία βρισκόταν ήδη σε κατάσταση ερήμωσης. Στο σχετικό έγγραφο του Πρωτάτου γράφονται τα εξής:

«Ἡμεῖς δὲ τὴν τούτου αἴτησιν δεξάμενοι καὶ ἀποδεξάμενοι, φροντίδα ἐφ' ἑαυτοῖς καὶ σκοπὸν ἐθέμεθα ὁποῖαν ἄρα τῶν μονῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιδόσομεν. Ἐπὶ πολὺ δὲ κατασκοπήσαντες καὶ κοινολογησάμενοι, εὔρομεν ἅπαντες τὴν τοῦ Θεσσαλονικέως μονὴν χρησιμεύουσαν πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου ἀπόδοσιν · εἰ γὰρ καὶ πολυάνθρωπος αὕτη πάλαι ἐτύγγανεν καὶ τὰ πρωτῖα τῶν δευτέρων τῷ τε μήκει καὶ τῇ λαμπρότητι ἐκέκμητο, ἀλλὰ γε

97 Успенский (1982), 10; Хафнер (1979), 382.

98 Εκτός από τα σωζόμενα νομικά έγγραφα, την παρουσία της ρωσικής μοναχικής ζωής στον Άθωνα επιβεβαιώνει και μία απογραφή των αντικειμένων της κινητής περιουσίας του μονύδριου του Ξυλουργού από το 1142. Μεταξύ των άλλων μοναστηριακών αντικειμένων εδώ αναφέρονται και 49 „βιβλία ρούσικα“ (Ευαγγέλια, Απόστολοι, Τυπικά, Παρακλητικά, Οκτώηχοι, Ειρμολόγια, Συναξάρια, Παροιμίες, Μηναία, Πατερικά, Ψαλτήρια, Ωρολόγια, έργα Εφραίμ Σύρου, ο βίος του Αγίου Παγκρατίου, Νομοκάνων), ενώ δεν γίνεται αναφορά ούτε σ' ένα ελληνικό βιβλίο. Αυτό αναμφίβολα δείχνει ότι οι ακολουθίες στην μονή γίνονταν στην ρωσική γλώσσα. *Actes de Saint-Pantéléémôn*, 74; Ταχιάου (1963), 501.

99 Στεφανίδου (1959²), 460; Сајловић (2016), 90-93.

100 Μαμαλάκη (1971), 88.

101 *Акты Русского на Св. Афоне монастыря св. великомуч. Пантелеѳмона*, Киев 1873, No. 7, σελ. 76.

σήμερον και άφαγής όρᾶτε και εις τὸ μὴ εἶναι παρὰ πᾶσιν και φαίνεται και λογιζεται, ἕκ τε τῆς σπάνης τῶν μοναχῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εὐπορεῖν τὰ χορτάσματα, και διὰ τὸ συμπεπτωκέναι τὰ τε τύχη αὐτῆς και τὰ οἰκήματα, ἀλλὰ και ἄπερ ἴστασθαι φαίνονται πτώσιν παντελῆ και ἀφανισμόν προμηνύοντα».¹⁰²

Με αυτή την απόφαση του Πρώτου και της Συνάξεως «ὁ τιμιώτατος μοναχὸς κῦρ Λαυρέντιος και καθηγούμενος τῆς τοῦ Ξυλουργοῦ μονῆς ἦτοι τῶν Ρουσιῶν» ἔγινε «δεσπότης και κύριος τῆς τοῦ Θεσσαλονικέως μονῆς» και με τα δύο μοναστήρια θα μπορούσε να κυβερνάει «δεσποτικῶς και ἔξουσιαστικῶς».¹⁰³

Από τα προαναφερθέντα στο έγγραφο του Πρωτάτου πρέπει να δοθεί προσοχή στο γεγονός ότι η μονή του Θεσσαλονικέως, «εἰ γὰρ και πολυάνθρωπος αὕτη πάλαι ἐτύγχανεν και τὰ πρωτία τῶν δευτέρων τῷ τε μήκει και τῇ λαμπρότητι ἐκέκτητο», ἦταν στην δεύτερη τάξη των μοναστηριῶν του Αγίου Όρους κατά συνέπεια δεν είχε την ιδιότητα της βασιλικῆς μονῆς. Αν και η μονή του Θεσσαλονικέως διέθετε ως παράρτημά της (παραμοναστήριον)¹⁰⁴ την μονή Ξυλουργού, δεν ἦταν ἓνα “μεγάλο” μοναστήρι ἀλλὰ ἓνα ἀπλό μονύδριο.¹⁰⁵ Ὡς εκ τούτου η υπόθεση των Ρώσων ιστορικῶν ότι η μονή Ξυλουργού ἀνήκε στα μέσα του 11^{ου} αἰώνα στην τάξη των βασιλικῶν μοναστηριῶν δεν εἶναι ἀποδεκτῆ.¹⁰⁶ Ὁ ηγούμενος της μονῆς του Ξυλουργού Λαυρέντιος ως «δεσπότης και κύριος τῆς τοῦ Θεσσαλονικέως μονῆς» ἦταν ὑπὸ την δικαιοδοσία του Πρώτου. Σε ἀντίθεση με τα μικρά μοναστήρια, τα μεγάλα αυτοκρατορικά ἦταν πλήρως αυτοδιοικούμενα και ἐλεύθερα ἀπὸ τον Πρώτο – «πάσης ἡλευθερωμένα χειρὸς και αὐτῆς τῆς τοῦ πρώτου τοῦ τοιοῦτου Ὁρους ἔξουσίας»¹⁰⁷ - και ἀπὸ οποιαδήποτε ἄλλη μορφή ἐξουσίας πλην αὐτῆς του αυτοκράτορα. Ὁ ἴδιος μάλιστα ο αυτοκράτορας ἐγκαθιστοῦσε τους ηγούμενους των βασιλικῶν μονῶν του Ἄθω δίνοντάς τους την ηγουμενική ράβδο στην Κωνσταντινούπολη.¹⁰⁸ Ἀδιαμφισβήτητα ὁμως οἱ βασιλικές αὐτές μονές τηρούσαν τις διατάξεις των γενικῶν Τυπικῶν του Αγίου Όρους. Το ρωσικό μοναστήρι διατήρησε την κατάσταση ἐνός μικροῦ μοναστηρίου του Αγίου Όρους και μετὰ την ἐνοποίηση της μονῆς Ξυλουργού με τη μονή του Θεσσαλονικέως. Αν και ο βαθμὸς ἀνεξαρτησίας ἐνός μικροῦ μοναστηρίου σύμφωνα με ὀρισμένα ἔγγραφα του Πρωτάτου ἦταν ὑψηλός, δεν ἦταν ποτέ στο ἴδιο ἐπίπεδο «ἐλευθερίας και αυτοδιοίκησης» με αὐτὸ που κατεῖχε μία βασιλική μονή του Αγίου Όρους. Το γεγονός αὐτὸ καθόριζε πρωτίστως τις σχέσεις και τις ὑποχρεώσεις του ηγουμένου ἐνός μικροῦ μοναστηρίου προς τον Πρώτο.

102 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, No 8, σελ. 83.

103 Живојиновић, *Светогорске келије*, 45-46.

104 *Actes de Saint-Pantéléèmon*, (P. Lemerle, *Introduction*), 9.

105 Μαμαλακῆς (1971), 157.

106 Αὐτή η υπόθεση βασίζεται σε δύο ἔγγραφα: στο χαμένο πιττάκιο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Μονομάχου (1048) ἀπὸ το οποίο σώζεται μόνο ἓνα τμήμα (*Акты русскаго на Святомѣ Аѳонѣ монастыря св. великомученика и цѣлителя Пантелеимона*, Киевъ 1873, 20.) και στο ἔγγραφο του Πρωτάτου (1048) το οποίο εἶναι μία ἀπόφαση βασισμένη στο ἴδιο „βασιλικόν και θείον πιττάκιον“ (*Actes de Saint-Pantéléèmon*, 48-50). Εδῶ πρέπει να σημειωθεί ότι το βασιλικὸ πιττάκιο ἀπευθύνεται προς τον Πρώτο και ὄχι προς τον ηγούμενο του Ξυλουργού, και το δεύτερο, μόνο στο θραῦσμα του πιττακίου και ὄχι στο κείμενο του πρωτατικῶ ἔγγραφου ἀναφέρονται η μονή Ξυλουργού και η μονή του Δομετίου ως λαύρες αν και δεν ἦταν λαύρες. Εκτὸς ἀπὸ αὐτή την ἀναφορά δεν ὑπάρχει καμία ἄλλη νομική διάταξη που να δείχνει ότι πρόκειται για βασιλική μονή. Ἐν τέλει, πρόκειται ἀπλῶς για ἓνα αυτοκρατορικό πιττάκιο, ὄχι για ἓνα αυτοκρατορικό χρυσόβουλλο που θα ἀποτελοῦσε ἰδρυτικὸ στοιχεῖο μιας βασιλικῆς μονῆς. Προβλ. *История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне с древнейших времен до 1735 года*, 74-84.

107 *Actes de Chilandar I*, No 4, σελ. 108, στ. 19.

108 Живојиновић, *Оснивање Хиландара*, 32, 34. Με βάση το χρυσοβούλλο του 1199, ο Σάββας στο *Τυπικὸ τῆς μονῆς Χιλανδαρίου* καθορίζει ότι η μονή Χιλανδαρίου βρῖσκεται „στην τάξη των ηγουμενικῶν μονῶν ὁπως και τα ἄλλα βασιλικά ηγουμενικά μοναστήρια“ του Ἄθω. Свети Сава (Άγιος Σάββας, Ἄπαντα), 62-63.

Όπως το ρωσικό μοναστήρι, έτσι και το βουλγαρικό μοναστήρι του Ζωγράφου είχε παρόμοια πορεία εξέλιξης του μοναχισμού του και απέκτησε το ίδιο καθεστώς. Η μόνη διαφορά είναι ότι το Ζωγράφου χαρακτηρίστηκε ως «βουλγαρικό μοναστήρι» πολύ αργότερα, μόλις το 1276.¹⁰⁹ Εν πάση περιπτώσει, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι κατά την περίοδο ιδρύσεως της Σερβικής μονής Χιλανδαρίου (1198) τόσο το ρωσικό όσο και το βουλγαρικό μοναστήρι κατατάχθηκαν στα μικρά μοναστήρια που υπόκεινταν άμεσα στη διοίκηση του Πρώτου, δηλαδή δεν ήταν αυτοκρατορικά μοναστήρια, όπως η Μεγάλη Λαύρα και το Βατοπέδι, καθώς και οι μη ελληνικές μονές των Ιβήρων και των Αμαλφηνών. Για το λόγο αυτό το ρωσικό και το βουλγαρικό μοναστήρι δεν αποτελούν μιμητικά παραδείγματα που θα μπορούσαν να συγκριθούν με την ίδρυση της Σερβικής μονής. Δεδομένου λοιπόν ότι στη σχετική αλληλογραφία (στο αίτημα του Πρώτου και στο χρυσόβουλλο) οι σλαβικές μονές Ζωγράφου και Παντελεήμονος δεν αναφέρονται ως μη ελληνικές αλλά μόνο οι βασιλικές μονές των Ιβήρων και των Αμαλφηνών,¹¹⁰ οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η μονή Χιλανδαρίου ήταν η πρώτη σλαβική μονή του Αγίου Όρους που ιδρύθηκε επισήμως από τον αυτοκράτορα. Πειστήριο αποτελεί η αναφορά του ιδίου του αυτοκράτορα Αλέξιου Γ' Αγγέλου ο οποίος λέγει: «μηδενί ύποκειμένην, μήτε αὐτῶ τῶ πρώτῳ του ὄρους τοῦ Ἄθω, μήτε τῶ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδείου»¹¹¹. Έτσι, με τα χρυσόβουλλα του (1198, 1199), ο αυτοκράτορας Αλέξιος Γ' Ἄγγελος αναγνώριζε το Χιλανδάρι σαν βασιλική μονή υπαγόμενη απ' ευθείας σ' αυτόν και ανεξάρτητη από τον Πρώτο ή οποιοδήποτε άλλο μοναστήρι. Εκτός από τα προαναφερθέντα και το επόμενο σημείο μας οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα. Στην σχετική αλληλογραφία μεταξύ του Πρωτάτου και της αυτοκρατορικής αυλής έπρεπε να υπάρξει συμφωνία για τα μοναστήρια του Αγίου Όρους ώστε να διευκρινιστεί ποια από αυτά υπάγονταν στη δικαιοδοσία του Πρωτάτου και ποια βρίσκονταν απευθείας υπό την εποπτεία του αυτοκράτορα. Από τον τρόπο που το αίτημα του Πρώτου Γερασίμου έχει συνταχθεί θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι και το ρωσικό και το βουλγαρικό μοναστήρι βρίσκονταν υπό τη δικαιοδοσία του Πρώτου και ότι δεν διέθεταν τα αυτοκρατορικά χρυσόβουλλα ως απόδειξη της ανεξαρτησίας τους στον Ἄθωνα.¹¹² Σε αντίθετη περίπτωση, αν οι μονές αυτές είχαν καταχωρηθεί στην αυτοκρατορική αυλή ως βασιλικές μονές και διέθεταν τα επίσημα αυτοκρατορικά ιδρυτικά έγγραφα (τα χρυσόβουλλα), τότε δεν θα υπήρχε κανένας λόγος να μην αναφέρονται σε αυτή την περίπτωση. Είναι λοιπόν επόμενο τα σλαβικά αυτά μοναστήρια να αναφέρονται εδώ κατά την διαδικασία ιδρύσεως του σερβικού μοναστηρίου πριν από την μονή των Ιβήρων και την μονή των Αμαλφηνών.

Οι σερβικές πηγές του 12^{ου} και του 13^{ου} αιώνα επιβεβαιώνουν την ύπαρξη αυτοκρατορικού καταλόγου με το διοικητικό καθεστώς των αγιορείτικων μοναστηριών. Έτσι η μονή Αμαλφηνών αναφέρεται για τελευταία φορά ως εν ενεργεία μονή σε έγγραφο (χρυσόβουλλο) του Αλεξίου Γ' του 1198,¹¹³ ενώ σε έτερο χρυσόβουλλο του ιδίου

109 Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, η πρώτη αξιόπιστη ένδειξη για τον εθνικό χαρακτήρα της μονής χρονολογείται από το 1276 – „ή σεβασμία μονή τῶν Βουλγάρων“. Προβλ. Κ. Παυλικιάνωφ (1998), *Οἱ Σλάβοι στὴν Ἀθωνικὴ μονὴ Ζωγράφου (Βυζαντινά Σύμμεικτα, τόμος 12)*, Ἀθήνα, 7-8. <http://dx.doi.org/10.12681/byzsym.851> Ημερομνία πρόσβασης: 25/01/2020.

110 Успенский (1877), 111-114.

111 *Actes de Chilandar I*, No 4, σελ. 109, στ. 30-31.

112 Μαμαλάκη (1971), 88, 97-99.

113 *Actes de Chilandar I*, No 4, σελ. 109, στ. 31-32. „καθ(ὡς) [ἄρα] (καὶ) ἡ τῶν Ἰβήρ(ων) (καὶ) ἡ τῶν Αἰμαλφην(ῶν) μο(ν)ή, αἱ ἐν τῷ τοιοῦτῳ Ὅρει διακείμε(εν)αι, διεξαγόμ(εν)αί εἰσι, ...“

αυτοκράτορα του 1199 για τη μονή Χιλανδαρίου (όπου επαναλαμβάνεται το κείμενο του προηγούμενου χρυσοβούλλου) η μονή Αμαλφηνών δεν αναφέρεται στην ανάλογη συνάφεια μάλιστα από τις μονές των αλλοεθνών αναφέρεται μόνο η Ιβήρων.¹¹⁴ Το ίδιο συμβαίνει και στο «επιβεβαιωτικό» χρυσόβουλλο του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (από τον Ιανουάριο του 1299) για τη μονή Χιλανδαρίου με το οποίο ο αυτοκράτορας επιβεβαιώνει το δικαίωμα σε πολλά περιουσιακά στοιχεία και άλλα δικαιώματα που έχουν αποκτηθεί βάσει «*παλαιγενῶν χρυσοβούλλων και προσταγμάτων και λοιπῶν δικαιωμάτων*».¹¹⁵ Με την ευκαιρία αυτή, εκτός των άλλων, αποκαταστάθηκαν τα ήδη αναγνωρισμένα δικαιώματα και οι ελευθερίες της μονής που παραχωρήθηκαν το 1198. Ωστόσο, ο αυτοκρατορικός γραμματέας δεν αναπαρήγαγε επακριβώς το κείμενο του χρυσοβούλλου του 1198 και για αυτό δεν υπέδειξε τη μονή Αμαλφηνών αλλά μόνο τη μονή Ιβήρων.¹¹⁶ Ο λόγος είναι αρκετά σαφής. Πριν από την έκδοση του χρυσοβούλλου του 1299 η μονή των Αμαλφηνών είχε ερημώσει από μοναχούς και είχε παραχωρηθεί στην Μεγίστη Λαύρα (το 1287).¹¹⁷ Επίσης, στο χρυσόβουλο του 1299 δεν αναφέρονται ούτε το ρωσικό ούτε το βουλγαρικό μοναστήρι επειδή δεν είχαν το καθεστώς των βασιλικών μονών. Έτσι, βλέπουμε ότι η αυτοκρατορική γραμματεία ήταν πολύ καλά „ενημερωμένη“ σχετικά με την κατάσταση που επικρατούσε στο Άγιο Όρος και ειδικά όσον αφορά τα αυτοκρατορικά μοναστήρια. Λαμβάνοντας υπόψιν τα τρία βυζαντινά χρυσόβουλλα που αφορούν την μονή Χιλανδαρίου (1198, 1199, 1299) και την πραγματική κατάσταση στον Άθωνα όπου εφαρμόστηκαν πρακτικά οι αποφάσεις των χρυσοβούλλων αυτό επιβεβαιώνεται. Το πρώτο χρυσόβουλλο (1198) δηλώνει ότι το μοναστήρι Χιλανδαρίου πρέπει να είναι «*αυτοδέσποτον και αυτεξούσιον ὡσπερ ἀμέλει και τά κατὰ τὸ τοιοῦτον Ὅρος μοναστήρια τῶν τε Ἰβήρων και τῶν Ἀμαλφηνῶν καθεστήκασι, πάσης ἡλευθερωμένα χειρὸς και αὐτῆς τῆς τοῦ πρώτου τοῦ τοιοῦτου Ὁρους ἐξουσίας*»,¹¹⁸ ενώ στα άλλα δύο χρυσόβουλλα που αφορούσαν το ίδιο θέμα αναφέρει μόνο την μονή Ιβήρων. Και τα τρία χρυσόβουλλα αντικατοπτρίζουν την πραγματική κατάσταση στο Άγιο Όρος κατά τον 12^ο και 13^ο αιώνα.¹¹⁹ Σε κάθε περίπτωση, ως βασιλική μονή στο Άγιο Όρος το Χιλανδάρι ήταν το πέμπτο μοναστήρι στην τάξη των αγιορειτικών μοναστηριών μετά τις μονές Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου, Ιβήρων και των Αμαλφηνών. Μετά την εξαφάνιση του ιταλικού μοναστηριού (1287) το Χιλανδάρι κατέλαβε την τέταρτη θέση στην κατάταξη, θέση την οποία κατέχει με ελάχιστες αλλαγές καθ' όλη την ιστορία του μέχρι σήμερα.¹²⁰

114 *Actes de Chilandar I*, No 5, σελ. 115, στ. 13-15. „κ(α)τ' αὐτ[ὴν] οἰκονομ[ῆ]σαι διοριζόμενον(ον) [και ἐλευθ(έ)ρ(αν) δι[α]τελ(εῖν) παρακελευόμενον), κ[αθ]ὼς ἄρα (και) ἡ ἐν τῷ τοιοῦτῳ Ὁρειῖ Ἰβηρικῆ μονῆ ἐλευθ(έ)ρ(α) τέ ἐστι και [ὑ]φ' ἑαυτ(ῆς) διεξ[α]γομ(έν)η...“ Προβλεπ. Μοναχὸς Δωροθέος (Βατοπεδινός) (1986), Τὸ Ἅγιο Ὅρος, Μύηση στὴν Ἱστορία τοῦ και τῆ ζωῆ τοῦ, Κατερίνη, 163.

115 *Actes de Chilandar I*, No 17, σελ. 170, στ. 46-50; *Βυζαντινά χρονικά* (παράρτημα του ιζ' τόμου), *Actes de l'Athos V* (1975), (*Actes de Chilandar*, publies par L. Peti et B. Korablev), Amsterdam, σελ. 33, στ. 39-43. „αἰτοῦσι γὰρ τῆς ἡμετέρας βασιλείας χρυσοβούλλου τυχεῖν, ἐφ' οἷς ἀνέκαθεν και μέχρι του νῦν ἡ κατ' αὐτοῦς σεβασμία μονῆ κτήμασί τε και ἐτέροις δικαίοις διὰ παλαιγενῶν χρυσοβούλλων και προσταγμάτων και λοιπῶν δικαιωμάτων κεκτημένη εὐρίσκεται...“

116 *Actes de Chilandar I*, No 17, σελ. 171, στ. 103-111; *Βυζαντινά χρονικά*, σελ. 34-35, στ. 94-101. „Ἐτι διατηρηθῆσεται ἡ ρηθεῖσα σεβασμία μονῆ τοῦ Χελανταρίου μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὴν μετοχίων και εἰς το ἐξῆς ἐλευθέρῃ τε και αὐτοδέσποτος, ἅμα δὲ και ἀνωτέρα τῆς εἰς τὸν κατὰ καιροὺς εὐρισκόμενον τιμιώτατον πρώτον τοῦ δηλωθέντος Ἁγίου Ὁρους ὑποταγῆς και ἀνακρίσεως, ὡσπερ και ἡ ἐν τῷ αὐτῷ Ἁγίῳ Ὁρειῖ Ἰβηρικῆ σεβασμία μονῆ ἐλευθέρῃ τε ἐστι και ὑφ' ἑαυτῆς διεξαγομένη, καθὼς δηλονότι και περι τούτου διαλαμβάνουσι τὰ προσόντα τῆ τοιαύτη σεβασμία μονῆ τοῦ Χελανταρίου χρυσοβούλλα και διορίζονται ...“

117 Μαμαλάκη (1971), 104; Μοναχὸς Δωροθέος (1986), 163-164.

118 *Actes de Chilandar I*, No 4, σελ. 109, στ. 18-19, 31-32.

119 Βαρισιῆ (1988), 55-56.

120 Χριστύ (2009²), 138.

Άλλα σλαβικά μοναστήρια, το ρωσικό του Αγίου Παντελεήμονα και το βουλγάριο Ζωγράφου, παρόλο που υπήρξαν στο Άγιο Όρος πριν από την ίδρυση της Σερβικής μονής, δεν αναφέρεται καθεστώς των βασιλικών μονών κάτι που αντικατοπτρίζεται και σήμερα στην ιεραρχική τους θέση μέσα στην μοναστική κοινότητα του Αγίου Όρους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

- Акты Русского на Св. Афоне монастыря св. великомуч. Пантелеймона, (1873), Киев.
- Archives de l'Athos XX, Actes de Chilandar I. (1998): Dès origins à 1319, ed. par Mirjana Živojinović, Vassiliki Kravari, Ch. Giros, Paris.
- Archives de l'Athos V, Actes de Lavra I, (1970): ed. P. Lemerle, A. Guillou και N. Svornos με την συνεργασία της Denise Papachryssantou, Paris.
- Archives de l'Athos XII, Actes de Saint-Pantéléèmon, (1982): ed. Par Paul Lemerle, Gilbert Dagron, Sima Ćirković, Paris.
- Archives de l'Athos XIII, Actes de Docheiarioy, (1984), Paris.
- Archives de l'Athos, Actes de Xèropotamou, (1964): ed. par J. Bompaire, fondées par G. Millet, publiées par Paul Lemerle), Paris.
- Βυζαντινά χρονικά (παράρτημα του ιζ' τόμου). Actes de l'Athos V, (1975): Actes de Chilandar, publiés par L. Peti et B. Korablev), Amsterdam.
- Данилови настављачи - Данилов Ученик. Други настављачи Даниловог зборника, (1989): Έκδόσεις Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.
- Доментијан, Живот Светога Сава и Живот Светога Симеона, (1988): Έκδόσεις Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.
- Meyer Philipp, (1984): Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig.
- Мошин Владимир, (1939): Акти из светогорских архива. Споменик ХСI, Српска краљевска академија, Београд, 155-260.
- Καταστατικός Χάρτης του Αγίου Όρους Άθω, (1979): Άγιον Όρος.
- Свети Сава, Сабрани списи, (1986): Έκδόσεις Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.
- Стефан Првовенчани, Сабрани списи (1988): Έκδόσεις Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.
- Стојановић Љубомир, (1923): Стари српски записи и натписи IV, Сремски Карловци.
- Теодосије, Житија (1988): Έκδόσεις Просвета, Српска књижевна задруга, Београд.
- Шест писаца XIV века (1986): Српска књижевност у 24 књиге, Београд.

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

- Άρχιμ. Τουστίνου Πόποβιτς (1975): Βίος και πολιτεία τών άγιων Σάββα και Συμέων τών φωτιστών τών Σέρβων, Έκδόσεις Το Περιβόλη της Παναγίας, Θεσσαλονίκη.
- Баришић Фрањо (1988): Хиландар и Византија. Манастир Хиландар, приредио Гојко Суботић: Галерија Српске академије наука и уметности. Београд, 49-62.
- Βλάχου Κοσμάς (1903): Η χερσόνησος του Άγίου Όρους Άθω και έν αυτή μοναί και μοναχοί, έν Βόλω.

- Γεδεών Μανουήλ (1990): Ο Άθως, Αθήνα.
- Григорович-Барский Василий (1887): Второе посещение Святой Афонской Горы, Петербургъ.
- Грујић Радослав (1935): Гусари на Светој Гори и Хиландарски пирг Хрусија од XII-XV века. Гласник Скопског научног друштва XIV. Скопје, 1-32.
- Живојиновић Мирјана (1998): Историја Хиландара I – од оснивања манастира 1198. до 1335. године, Έκδόσεις Просвета, Београд.
- Живојиновић Мирјана (1980): Житије архиепископа Данила II као извор за ратовање Каталанске компаније. Зборник радова Византолошког института XIX, Београд, 251-273.
- Живојиновић Мирјана (1978): Манастири Хиландар и Милеје. Хиландарски зборник 4. Београд, 7-16.
- Живојиновић Мирјана (1998): Оснивање Хиландара. Манастир Хиландар, приредио Гојко Суботић; Έκδόσεις Галерија Српске академије наука и уметности, Београд, 29-34.
- Живојиновић Мирјана (1972): Светогорске келије и пиргови у средњем веку, Београд.
- Живојиновић Мирјана (1991): Светогорски дани Данила II. Архиепископ Данило II и његово доба. Београд, 75-81.
- Иеромонах Алексей (Корсак), Русь и Афон: Преп. Антоний Киево-Печерский – основатель афонского подвижничества на Руси, afonit.info/biblioteka/russkij-afon/rus-i-afon-prep-antonij-kievo-pecherskij-osnovatel-afonskogo-podvizhnichestva-na-rusi Ημερομηνία πρόσβασης: 25/11/2019.
- История Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне с древнейших времен до 1735 года, (2019): том. 2, том. 4, Издание Русского Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне, Святая Гора Афон.
- Janковић Ivan (2005): Η διεθνής νομική θέση του Αγίου Όρους. The Holy Mountain – thoughts and studies, volume four. Beograd, 226-264.
- Кашић Душан (1977): Писане и сликане биографије Светога Саве. Свети Сава - Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175-1975. Београд, 13-17.
- Μαμαλάκη Ιωάννου (1971): Τὸ Ἅγιον Ὄρος διὰ τῶν αἰῶνων, Θεσσαλονίκη.
- Μεταξάκη Μελέτιος (1913): Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ ἐν Ἀνατολῇ, ἐν Ἀθήναις.
- Μυλωνάκου Νικηφόρου (1960): Ἅγιον Ὄρος καὶ Σλάβοι, Ἀθήνα.
- Μοναχός Δωροθέος Βατοπεδινός (1986): Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Μύηση στὴν Ἱστορία τοῦ καὶ τὴ ζωὴ τοῦ, Κατερίνη.
- Мошин Владимир (1947-1948): Русские на Афоне и русско- византийские отношения в XI-XII вв. Byzantinoslavica IX. Prague, 55-85.
- Мошин Владимир (1950): Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI-XII вв. Byzantinoslavica XI-1, Prague, 32-60.
- Недељковић Олга (1979): Свети Сава и Рашка правописна школа. Сава Немањић – свети Сава, историја и предање. Београд, 177-188.
- Оболенски Димитри (1991): Шест византијских портрета, Београд.
- Папахрисанту Дионисија (2003): Атонско монаштво - почеци и организација, Београд.
- Παπουλίδης Κωνσταντίνος (2006): Το ανατολικό ζήτημα και οι θρησκευτικές διαστάσεις του: η ελληνорωσική διαμάχη στο Άγιον Όρος το 19 ο αι. από τα βρετανικά αρχεία. Άγιον Όρος. Πνευματικότητα και Ορθοδοξία – Τέχνη. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 301-330.
- Παπουλίδης Κωνσταντίνος (1997): Το Άγιον Όρος στις Διεθνείς Συνθήκες. Κληρονομία, τόμος 29. Θεσσαλονίκη, 243-254.

- Παυλικιάνωφ Κύριλλος (1999): Οἱ Σλάβοι στὴ Ἀθωνικὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, Βυζαντινὰ Σύμμεικτα, τόμος 13. Αθήνα, 263-281.
- Παυλικιάνωφ Κύριλλος (1998): Οἱ Σλάβοι στὴν Ἀθωνικὴ μονὴ Ζωγράφου, Βυζαντινὰ Σύμμεικτα, τόμος 12. Αθήνα, 1-32. <http://dx.doi.org/10.12681/byzsym.851> Ημερομηνία πρόσβασης: 25/01/2020.
- Православная Энциклопедия, том 4, Москва 2002.
- Προσοχὴ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος - ἀνάγκη νομοθετικοῦ διακανονισμοῦ τοῦ Καθεστώτος αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις 1926.
- Руварац Иларион (1934): О иноку са којим је Растко побегао у Свету Гору, Зборник Илариона Рувараца, βιβλίο Α'. Београд, 290-293.
- Сажловић Мирко (2007): Η κουρά του Ἁγίου Σάββα. Πета казивања о Светој Гори - Το πέμπτο μέρος των αφηγήσεως για το Ἅγιο Ὄρος. Београд, 60-92.
- Sajlović Mirko (2019): The request of Protos Gerasimos and the Issue of establishing Serbian monastery Chilandar, Богословље : часопис Православног богословског факултета Универзитета у Београду, 2019-1; Theology : journal of the Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, 2019-1). Београд, 100-131.
- Сажловић Мирко (2016): Први и други Устав Свете Горе Атонске (The first and the second Турикон [Constitution] of the Holy Mount Athos), Фоча.
- Σμυρνάκης Γεράσιμος (1903): Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθήνα.
- Соловјев Александар, Мошин Владимир (1936): Грчке повеље српских владара, Београд.
- Soloviev Alexandar (1933): Historie du monastère russe au Mont Athos. Byzantion, vol. 8: Revue Internationale des Études Byzantines. Bruxelles, 213-238.
- Соловьев Александар (1932): История русского монашества на Афоне (Записки русского научного института в Белграде 7), Београд, 137-156.
- Соловьев Александр (1957): Византийское имя России. Византийский временник, том. 12 (20): Москва, 134-139. (vremenik.biz/opus/BV/12/51635). Ημερομηνία πρόσβασης: 28/11/2019.
- Στεφανίδου Βασίλειος (1959 2): Εκκλησιαστικὴ ἱστορία, Αθήνα.
- Ταρνανίδη Ιωάννη (1988 2): Ἱστορία της Σερβικῆς Εκκλησίας, Θεσσαλονίκη.
- Тарнанидис Јован (1983): Култ светога Саве и светога Симеона код Грка, Хиландарски зборник 5. Београд, 101-187.
- Ταχιάος Αντώνιος – Αιμίλιος (1963): Αἱ μετὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους σχέσεις τῆς Ρωσίας μέχρι τοῦ 14 ου αἰῶνα. Ἡ Ἀθωνικὴ πολιτεία ἐπὶ τῇ χιλιετηρίᾳ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Θεσσαλονίκη, 493-508.
- Турилов Анатолий Аркадьевич, Афон и Россия. Русские иноки на Афоне в XI-XVII вв. www.pravenc.ru/text/77102.html Ημερομηνία πρόσβασης: 20/12/2019.
- Торовић Владимир (1985): Света Гора и Хиландар, Београд.
- Успенский Порфирий (1877): Первое путешествие въ Афонскі монастыри и скиты, Киевъ.
- Успенский Порфирий (1892): История Афона, Санкт-Петербург.
- Фотић Александар (2000): Света Гора и Хиландар у Османском царству, XV-XVII век, Београд.
- Хафнер Станислав (1979): Светосавска црква и Рим у XIII и XIV веку. Сава Немањић - свети Сава, историја и предање. Београд, 381-388.
- Χρήστου Παναγιώτης (1963): Το Ἅγιον Ὄρος ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ παρόντι. Ἡ Ἀθωνικὴ πολιτεία ἐπὶ τῇ χιλιετηρίᾳ του Ἁγίου Ὄρους. Θεσσαλονίκη, 11-97.
- Χρήστου Παναγιώτης (1970): Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἱστορία, μνημεῖα, ζωὴ, Θεσσαλονίκη.
- Христу Панаяотис (2009 2): Света Гора Атонска – историја, живот, блага, Београд.

THE CHRONOLOGICAL QUESTION OF ESTABLISHING A RUSSIAN MONASTERY IN ATHOS

Summary:

History of the Russian monastery of Saint Panteleimon, especially from the 14th to the middle of the 19th century, is very complex. Throughout this period, for more than five centuries, the monastery was administered by non-Russian monks. Therefore, the question - "who has the historical right to govern the monastery", posed by the Greek historians from the middle of the 19th to the middle of the 20th century, seems meaningful. However, it is questionable whether the answer to this question was sought not only in the problematic period of the monastery's history (1309-1875), but also in the period before it. By disputing the early history of the Russian monastery (until 1309), the historical rights of Russian monks to own the monastery of St. Panteleimon were disputed too, which led to the paradoxical conclusion that the monastery became Russian only in 1875.

Based on of contemporary historical knowledge, the early period of the history of the Russian monastery (up to the 14th century) seems to be unquestionable both in terms of ethnic structure of its monasticism and in terms of who operated the monastery. The existence of Russian monasticism and the Russian monastery on Mount Athos before the 13th century is undoubtedly confirmed by Serbian historical sources from the end of the 12th century to the mid-18th century.

Keywords:

Holy Mountain,
Russian monastery,
The monastery of
St. Panteleimon,
Saint Sava,
Domentian,
Russians,
Greeks,
Serbs.